

ŚWIĘTOKRZYSKIE

2020

AKTUALIZACJA STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO DO ROKU 2020

Redakcja:

Jacek Szlachta

Janusz Zaleski

Zespół autorski:

Tomasz Korf

Joanna Kudełko

Zbigniew Mogiła

Aleksandra Poproch

Jacek Szlachta

Małgorzata Wysocka

Marta Zaleska

Janusz Zaleski

WROCŁAWSKA AGENCJA
ROZWOJU REGIONALNEGO SA

WROCLAW REGIONAL
DEVELOPMENT AGENCY

Wrocław, 15.03.2013r.

Pod kierunkiem Zarządu Województwa Świętokrzyskiego :

Adam Jarubas, Marszałek
Grzegorz Świercz, Wicemarszałek
Kazimierz Kotowski, Członek Zarządu
Piotr Żołądek, Członek Zarządu
Jan Maćkowiak, Członek Zarządu

Zespół Koordynacyjny ds. Aktualizacji Strategii w składzie:

Kazimierz Kotowski – Przewodniczący Zespołu
Grzegorz Orawiec – Sekretarz Zespołu
Maria Fidzińska-Dziurzyńska – Skarbnik Województwa
Jacek Kowalczyk – Dyrektor Departamentu Promocji, Edukacji, Kultury, Sportu i Turystyki
Irena Sochacka – Dyrektor Departamentu Funduszy Strukturalnych
Wojciech Siporski – Dyrektor Departamentu Infrastruktury
Sławomir Neugebauer – Dyrektor Departamentu Rozwoju Obszarów Wiejskich i Środowiska
Roman Dziedzic – Dyrektor Departamentu Nieruchomości, Geodezji i Planowania
Przestrzennego
Wojciech Żelezik – Z-ca Dyrektora Departamentu Ochrony Zdrowia
Andrzej Sztokfisz – Dyrektor Biura Społeczeństwa Informacyjnego
Aleksandra Woźniak – Kierownik Biura Innowacji
Barbara Jakacka Green – Dyrektor Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej
Andrzej Lato – Dyrektor Wojewódzkiego Urzędu Pracy
Krzysztof Domagała – Dyrektor Świętokrzyskiego Biura Rozwoju Regionalnego

Spis treści

I.	Wprowadzenie.....	4
II.	Krajowe i unijne uwarunkowania programowania strategicznego	6
III.	Synteza diagnozy prospektywnej	9
IV.	Wizja, misja, cele strategiczne i cele operacyjne.....	25
V.	Obszary Strategicznej Interwencji	46
VI.	System realizacji SRWŚ	49
	System wdrażania.....	49
	Ramy finansowe	54
	System monitoringu i wskaźników	57
VII.	Bibliografia.....	64

I. Wprowadzenie

Obowiązująca dotychczas Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020 została przyjęta przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego 26 października 2006 r. na mocy uchwały nr XLII/508/06, jako aktualizacja Strategii, zatwierdzonej uchwałą nr XIV/225/2000 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 30 czerwca 2000 r.

Podjęta obecnie inicjatywa przeglądu i aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego (SRWŚ) wynika przede wszystkim z potrzeby dostosowania jej zapisów do wyzwań rozwojowych, stojących zarówno przed Polską, funkcjonującą w strukturach Unii Europejskiej, jak i samym Województwem Świętokrzyskim.

Ważną przesłanką obecnej aktualizacji Strategii jest przyjęty w 2009 r. przez Radę Ministrów plan uporządkowania i ograniczenia liczby dokumentów strategicznych, obowiązujących na szczeblu centralnym, co służyć ma wzmocnieniu podejścia strategicznego do rozwoju kraju oraz uzyskaniu większej spójności pomiędzy celami poszczególnych strategii.

Ponadto, ustawa o samorządzie województwa nakłada na samorzady wojewódzkie obowiązek zapewnienia zgodności celów strategii regionalnych m.in. z celami średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju (SRK przyjętej przez Radę Ministrów 25 września 2012 r.) oraz Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego (KSRR przyjętej 13 lipca 2010 r.), która wprowadza nową koncepcję realizacji polityki regionalnej w Polsce. Z tego względu harmonizacja zapisów Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego z SRK i KSRR staje się kwestią kluczową, w szczególności mając na uwadze zapewnienie spójności tych dokumentów w obszarze celów o charakterze społecznym, gospodarczym i przestrzennym.

Poprzednia aktualizacja Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego, przeprowadzona w 2006 r., miała za zadanie uczynić z tego dokumentu dobrą podbudowę strategiczną dla programów operacyjnych realizowanych w regionie w ramach perspektywy finansowej Unii Europejskiej 2007-2013. Dziś, gdy zbliżamy się powoli do końca tego okresu programowania, nadszedł czas na próbę oceny efektywności realizacji celów założonych dla polityki spójności 2007-2013, oraz, na bazie doświadczeń, wypracowania wniosków i rekomendacji na kolejne lata. Priorytety polityki Unii Europejskiej w kolejnej odsłonie wieloletnich ram finansowych zawarte zostały w Strategii na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu – Europa 2020. Celem nadrzędnym polityki spójności Unii Europejskiej w latach 2014-2020 będzie właśnie wdrożenie założeń Strategii Europa 2020. Wydatkowanie środków w większym niż dotychczas stopniu skierowane ma zostać na gospodarkę, rozwój technologiczny oraz aspekty, dotyczące efektywności energetycznej i wykorzystania odnawialnych źródeł energii. Interwencję środków unijnych ma cechować większa koncentracja na wyznaczonych celach i wyraźniejsze ukierunkowanie na efekty, monitorowane na bieżąco za pośrednictwem systemu wskaźników postępu rzeczowego i finansowego. Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego stanowić ma strategiczną ośnowę dla regionalnego programu operacyjnego, zaplanowanego do wdrożenia w latach 2014-2020.

Dla konstrukcji systemu celów SRWŚ nie bez znaczenia pozostaje niekorzystna sytuacja gospodarcza panująca na świecie i w Europie. Trwający kryzys ekonomiczny wymaga położenia większego nacisku

na efektywność prowadzonych procesów rozwojowych, oraz wyznaczania celów, których realizacja w najlepszy sposób zapewni województwu świętokrzyskiemu dynamiczny i zrównoważony wzrost gospodarczy. Ponadto, czynniki społeczno-ekonomiczne, oddziałujące na województwo, cechuje duża zmienność, co zmusza do takiego przeformułowania celów Strategii, aby jej zapisy wykazywały dużą elastyczność i nie traciły na aktualności i skuteczności w obliczu poważnych wyzwań, przed którymi stoi województwo świętokrzyskie, Polska i Europa.

Przedstawiony dokument, opracowany przez Zespół Wrocławskiej Agencji Rozwoju Regionalnego pod kierownictwem prof. Jacka Szlachty i prof. Janusza Zaleskiego, jest materiałem, który ma posłużyć, poprzez proces konsultacji społecznych, przygotowaniu przez Zarząd Województwa ostatecznej wersji aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020, który przedłożony zostanie Sejmikowi Województwa. Pomocne w tym będą również *ewaluacja ex-ante* oraz Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko projektu SRWŚ.

II. Krajowe i unijne uwarunkowania programowania strategicznego

1. MEGATRENDY EUROPEJSKIEJ I ŚWIATOWEJ GOSPODARKI

W gospodarce światowej od roku 2008 mamy do czynienia z najgłębszym kryzysem gospodarczym od blisko osiemdziesięciu lat. Kryzys ten spowodował zasadnicze zweryfikowanie w dół wszystkich prognoz gospodarczych, a nawet pojawiły się twierdzenia, że lata dwudzieste tego wieku będą zmarnowaną dekadą. Szczególnie silnie załamaniem gospodarczym zostały dotknięte kraje najbardziej rozwinięte, znacznie słabiej państwa grupy BRIC (Brazylia, Rosja, Indie i Chiny), co oznacza istotne przewartościowania pozycji różnych krajów w gospodarce światowej. Szczególnie niekorzystnie zniosła kryzys gospodarczy Unia Europejska, bowiem w przypadku tej organizacji dodatkowo na problemy globalne nałożył się kryzys integracji europejskiej oraz kryzys strefy euro.

Kluczowe megatrendy kształtujące rozwój społeczno-gospodarczy Unii Europejskiej w najbliższych dekadach to: (1) starzejąca się ludność Europy; (2) cofająca się gospodarka Europy; (3) niekorzystna ewolucja postaw społecznych; (4) spowolniona innowacyjność; (5) niedostatek energii; (6) odwrócone dostępności (szybciej można przemieścić się pomiędzy dużymi ośrodkami niż do miejsc położonych w pobliżu); (7) spolaryzowany rozwój; (8) hybrydowa geografia; (9) zablokowane reformy oraz (10) europejskie zakleszczenie decyzyjne. Kumulacja tych wszystkich negatywnych zmian oznaczałaby zasadniczą degradację pozycji Europy i jej regionów w nadchodzących dekadach, dlatego potrzebne są pozytywne działania służące przełamaniu kryzysowych trendów, a służy temu między innymi strategia Europa 2020.

Z takiego rozwoju sytuacji wynikają istotne wnioski dla kształtowania polityki regionalnej województwa świętokrzyskiego w obecnej dekadzie. Kryzysowe przesłanki oznaczają, że: (1) negatywne megatrendy występujące w Unii Europejskiej będą przekładały się na spowolnienie rozwoju społeczno-gospodarczego województwa świętokrzyskiego; (2) programowanie rozwoju województwa świętokrzyskiego musi uwzględniać wyjątkową niepewność odnośnie przebiegu procesów społeczno-gospodarczych w najbliższych latach; (3) kluczowe znaczenie dla województwa będzie miała umiejętność szybkiego reagowania na wyzwania oraz zdolność funkcjonowania i rozwoju w sytuacji niekorzystnych warunków zewnętrznych.

2. POTENCJALNE NASTĘPSTWA WYNIKAJĄCE Z NOWYCH PRIORYTETÓW W POLITYCE UNII EUROPEJSKIEJ

Unia Europejska prowadzi aktywną politykę spójności w wieloletnich okresach, kolejny będzie dotyczył lat 2014-2020. W roku 2010 jako podstawę wszystkich polityk Unii Europejskiej w dekadzie lat dwudziestych przyjęto strategię Europa 2020. Jako jej priorytety określono: (1) rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacjach; (2) promocję gospodarki oszczędzającej zasoby, zielonej i konkurencyjnej oraz (3) sprzyjanie gospodarce o wysokim zatrudnieniu, zapewniającej wysoką spójność społeczną i terytorialną. Strategia ta wyznaczyła następujące cele jakie powinny zostać osiągnięte przez Unię Europejską do roku 2020: (1) 75% wskaźnik zatrudnienia dla grupy wiekowej 20-64 lata; (2) 3% produktu krajowego brutto przeznaczanego na badania i rozwój; (3) cel 20/20/20 w zakresie klimatu i energetyki (20% udział energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych, ograniczenie

emisji CO₂ o 20% oraz zwiększenie efektywności wykorzystania energii o 20%); (4) obniżenie udziału kończących wcześniej edukację do maksimum 10% i osiągnięcie minimum 40% udziału osób z wykształceniem wyższym w grupie wiekowej 30-34 oraz (5) obniżenie ilości osób pozostających w strefie ubóstwa o 20 milionów. Poszczególne kraje członkowskie, w tym Polska, w Krajowych Programach Reform określają poziomy realizacji każdego z tych celów w poszczególnych latach, aż do roku 2020.

W związku z wejściem w życie od 1 grudnia 2009 roku traktatu lizbońskiego spójność gospodarcza i społeczna została uzupełniona o spójnością terytorialną. W wyniku tego w projekcie rozporządzeń europejskiej polityki spójności na lata 2014-2020 zaproponowano nowe instrumenty dotyczące polityki miejskiej i rozwoju lokalnego.

W wyniku trudnej sytuacji budżetowej państw członkowskich oraz przeorientowania priorytetów zaproponowano pewne ograniczenie budżetu europejskiej polityki spójności w latach 2014-2020. W porównaniu z latami 2007-2013 udział najbiedniejszych państw i regionów w alokacji powinien zmniejszyć się z około 80% do około 72% w latach 2014-2020.

Województwo świętokrzyskie, podobnie jak Polska, pozostanie także w latach 2014-2020 priorytetowym obszarem interwencji strukturalnej Unii Europejskiej, jako region cechujący się wielkością produktu krajowego brutto na mieszkańca według parytetu siły nabywczej poniżej 75% średniej UE 27. Jednak podporządkowanie europejskiej polityki spójności strategii Europa 2020 oraz traktatowy charakter spójności terytorialnej stanowią wielkie wyzwanie dla województwa świętokrzyskiego. Oznacza to, że w przypadku alokacji funduszy strukturalnych preferowane będą przede wszystkim te regiony, które gwarantują poszczególnym krajom osiągnięcie celów strategii Europa 2020. Jest to zadanie łatwiejsze do osiągnięcia w silnych regionach, a zarazem w układzie sektorowym, co sprzyja centralizacji interwencji strukturalnej Unii Europejskiej. Rozwojowi słabszych regionów, takich jak województwo świętokrzyskie, sprzyja oczywiście wyższy udział segmentu regionalnego w alokacji. Wprowadzenie jako traktatowej spójności terytorialnej wymaga podjęcia, także w województwie świętokrzyskim, w szerszym niż dotąd zakresie, kwestii terytorialnego wymiaru polityk publicznych, w tym polityki miejskiej.

3. UWARUNKOWANIA POZIOMU KRAJOWEGO

Podstawowym dokumentem kształtowania doktryny polityki regionalnej w Polsce w obecnej dekadzie jest Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020, przyjęta przez Radę Ministrów 13 lipca 2010 roku. W dokumencie tym jako cele polityki regionalnej określono: (1) wspieranie wzrostu konkurencyjności regionów; (2) budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie procesom marginalizacji na obszarach problemowych oraz (3) tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań ukierunkowanych terytorialnie, a także zaproponowano następującą strukturę alokację środków: 63% na cel (1); 30% na cel (2) oraz 7% na cel (3). Jest to fundamentalna zmiana, bowiem dotychczas działania związane ze spójnością były traktowane jako najważniejsze oraz koncentrujące gros alokacji finansowej.

Inne ważne zmiany związane są z postulatem terytorializacji polityk publicznych, co zostało zaproponowane w Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju do roku 2020. Wreszcie Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2030 przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 roku wskazuje na znaczenie obszarów metropolitalnych dla rozwoju społeczno-gospodarczego

państwa i poszczególnych regionów. Istotne znaczenie mają także zapisy Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego do roku 2020 o potrzebie kontynuowania specjalnej interwencji publicznej zorientowanej na pięć najbiedniejszych województw Polski Wschodniej, w tym także województwo świętokrzyskie.

Przesunięcie akcentów na rzecz konkurencyjności jest wyzwaniem przede wszystkim dla słabszych regionów, takich jak między innymi świętokrzyski, bowiem na obszarach tych w dalszym ciągu istotne znaczenie mają klasyczne działania polityki regionalnej, związanej z niską spójnością gospodarczą, społeczną i terytorialną. Nacisk na dowartościowanie polityki miejskiej oraz na szczególną rolę metropolii w rozwoju społeczno-gospodarczym oznacza potrzebę szerszego ukierunkowania polityki regionalnej na rzecz ośrodków wojewódzkich i stref bezpośrednio je otaczających, co dotyczy miasta Kielce. Program Polski Wschodniej daje szansę bardziej skutecznego podjęcia problemów ponadwojewódzkich i międzyregionalnych województwa świętokrzyskiego w relacjach z województwem Lubelskim i Podkarpackim, jednak warunkiem jest pokonanie podstawowej słabości jaką jest własność (*ownership*) tego typu interwencji.

Istotne znaczenie dla rozwoju województwa ma współpraca i powiązania z sąsiadującymi regionami, z jednej strony z tymi w których znajdują się największe ośrodki metropolitalne Polski – Warszawa, Katowice, Kraków i Łódź, z drugiej strony z innymi regionami Polski Wschodniej, wyróżnianymi jako obszary wymagające specjalnej interwencji publicznej. W tym ostatnim przypadku ma miejsce także konkurencja poszczególnych województw o inwestorów, o mieszkańców, o turystów oraz o środki na rozwój.

III. Synteza diagnozy prospektywnej¹

PIERWOTNE POTENCJAŁY (LOKALIZACJA, DEMOGRAFIA, ZASOBY NATURALNE)

Województwo Świętokrzyskie, usytuowane w środkowo – południowej części Polski, jest drugim, najmniejszym pod względem powierzchni województwem Polski. Region charakteryzuje jeden z najniższych współczynników urbanizacji w kraju. Świętokrzyskie sąsiaduje z 6 województwami, w tym: mazowieckim, małopolskim i śląskim, a także łódzkim, w których ulokowane są metropolie o międzynarodowym i ponadregionalnym znaczeniu – Warszawa, Kraków, Katowice i Łódź. Odległość od Kielc – stolicy regionu świętokrzyskiego - do wymienionych, największych polskich centrów rozwoju gospodarczego wynosi 100 – 200 kilometrów.

Region jest usytuowany w dużej bliskości silnie rozwiniętych ośrodków rozwoju społeczno – gospodarczego o znaczeniu europejskim i krajowym. Lokalizacja taka stanowi znaczne szanse rozwojowe, ale także generuje zagrożenia dla rozwoju świętokrzyskiego, związane z silnym oddziaływaniem wymienionych powyżej czterech sąsiednich województw.

Województwo położone jest pomiędzy dwoma korytarzami transportowymi relacji wschód-zachód o znaczeniu międzynarodowym (drogi międzynarodowe A2 i A4) oraz na wschód od korytarza relacji północ-południe (droga międzynarodowa A1).

Mimo dogodnej lokalizacji pośród największych, polskich centrów aktywności gospodarczej oraz w bliskości głównych korytarzy transportowych, **region świętokrzyski cechuje stosunkowo mała zewnętrzna dostępność transportowa i słaby stopień skomunikowania z najważniejszymi pasmami transportowymi w jego otoczeniu.**

Ludność regionu jest skoncentrowana w otoczeniu miasta Kielce, pozostałe obszary województwa z uwagi na rolniczy bądź wielofunkcyjny (mało efektywne rolnictwo, duża lesistość oraz wysoki udział użytków zielonych) charakter cechuje niska gęstość zaludnienia. Świętokrzyskie jest też jednym z najstarszych sfeminizowanych regionów w Polsce. Najistotniejszym problemem jest intensywnie postępujące zjawisko starzenia się społeczności. Ubytek ludności, związany nie tylko z ujemnym przyrostem naturalnym lecz również z dużą skalą wyjazdów mieszkańców na stałe (główny kierunek wyjazdowy to ościennie regiony), powoduje niekorzystne zmiany w strukturze ludności wg wieku. Analizując dane dotyczące demografii, a także obserwując trendy dotyczące liczby urodzeń oraz wyjazdów przede wszystkim młodej ludności regionu, można stwierdzić, iż:

Sytuacja demograficzna w świętokrzyskim należy do jednej z najbardziej niekorzystnych w kraju i wskazuje na istotną i narastającą barierę w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Na obszarze województwa występują rozmaite zasoby naturalne oraz wieloraka pokrywa glebowa (najwyższej przydatności rolniczej gleby znajdują się we wschodniej i południowej części regionu). Region dysponuje zbiornikami wód podziemnych, stanowiącymi źródło zaopatrzenia w wodę ludności oraz przemysłu. Zasobność w wody powierzchniowe jest z kolei niska i występują jedynie zbiorniki zaporowe i stawy rybne. Świętokrzyskie to obszar o wysokiej jakości środowiska przyrodniczego, obejmuje zasięgiem tereny bogate w surowce węglanowe, piaskowce i piaskowce kwarcytowe, gipsy,

¹Synteza diagnozy została opracowana przez zespół autorski na podstawie: Dudzik K., Hołuj A., Hołuj D., Jeżak J., Woźniak A., Zawilińska B, Kudłacz T., 2011, Aktualizacja Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020. Diagnoza stanu województwa świętokrzyskiego – opracowanie eksperckie., Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

surowce ilaste oraz siarkę. Według bilansu zasobów kopalin stałych w regionie (sporządzonego na koniec 2010 roku) zidentyfikowano łącznie blisko 450 złóż z kopalinami głównymi, złoża oszacowano na 9,21 mld ton w tym 5,91 mld ton to złoża niezagospodarowane. Z tego powodu gospodarka regionu w dużej mierze oparta jest na sektorze budownictwa oraz wydobyciu kopalin. Najistotniejsze z punktu widzenia regionu są zasoby surowców węglanowych – ok. 60% surowców dla przemysłu wapienniczego i cementowego skoncentrowanych jest na obszarze województwa świętokrzyskiego.

Gleby o dużej przydatności rolniczej skoncentrowane we wschodniej i południowej części województwa wiążą się ze znaczącą rolą rolnictwa w świętokrzyskim. Obecność bogatej bazy surowców w centralnej części regionu decyduje o sile przemysłu wapienniczego, cementowego oraz gipsowego oraz produkcji kruszyw jak również blocznych kamieni budowlanych.

W świętokrzyskim występują również wysokiej wartości złoża wód mineralnych Busko II, Busko-Północ, Solec-Zdrój, Las Winiarski, Wełnin, Dobrowoda (nie eksploatowane), pozyskiwane dla uzdrowisk Busko-Zdrój i Solec-Zdrój. Obecność wód mineralnych i uzdrowisk stanowi szansę dla rozwoju turystyki uzdrowiskowej oraz usług spa – wellness w regionie. Rozwój tego segmentu turystyki w regionie wymaga jednak poważnej modernizacji i dostosowań w zakresie infrastruktury turystycznej. Tego typu usługi, z uwagi na zmieniające się trendy w turystyce oraz zjawisko starzenia się europejskich społeczeństw, cieszą się w ostatnich latach wzrastającym zainteresowaniem turystów europejskich, przez co:

Obecność uzdrowisk i wysokiej klasy wód mineralnych (ulożonych na obszarach o wysokiej jakości środowisku przyrodniczym) stanowi znaczącą szansę rozwojową dla turystyki w świętokrzyskim.

ŚWIĘTOKRZYSKIE W KRĘGU EUROPEJSKICH REGIONÓW

Województwo świętokrzyskie jest usytuowane blisko wschodniej granicy Unii Europejskiej. W regionie występują problemy o charakterze gospodarczym (niekorzystna struktura gospodarcza z dużą koncentracją zatrudnienia w rolnictwie), społecznym (wysoka stopa bezrobocia) i przestrzennym (wyraźne dysproporcje w rozwoju wewnątrz regionu). W 2009 r. poziom PKB na 1 mieszkańca wygenerowany w świętokrzyskim wyniósł 47% średniej unijnej (255 miejsce wśród 276 regionów NUTS² w 2009 roku). Co prawda w latach 2002 – 2009 dystans województwa wobec zachodnich regionów europejskich uległ zmniejszeniu, wynikało to jednak nie tylko ze znacznej dynamizacji rozwoju regionu, ale też z niższej dynamiki rozwoju większości krajów unijnych w tych latach oraz z przystąpieniem w 2007 r. do UE krajów o relatywnie niższym poziomie rozwoju od Polski.

Pozycja konkurencyjna województwa silnie koreluje z jego pozycją rozwojową mierzoną wskaźnikiem produktu krajowego brutto (PKB) na 1 mieszkańca. Region świętokrzyski utrzymuje się wśród 25 regionów Unii Europejskiej zamykających ranking europejskich regionów według ich pozycji rozwojowej.

O relatywnie słabej pozycji konkurencyjnej decyduje niska wydajność pracy, która w 2009 r. wyniosła ok. 46% średniej Unii Europejskiej (dla Polski poziom ten wyniósł blisko 66%). Niska wydajność pracy jest efektem specyfiki branżowej gospodarki województwa (tzw. specjalizacji sektorowej), jak i niższej niż średnio w kraju produktywności poszczególnych sektorów. Region cechuje wysokie

² <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

zaangażowanie zasobów pracy w sektorze rolniczym, charakteryzującym się dużo niższą wydajnością niż pozostałych sektorów gospodarki. Tak niska pozycja związana jest też z niskim poziomem innowacyjności w Polsce i polskich regionach, w tym przede wszystkim we wschodnich województwach, w których nie funkcjonują silne ośrodki wzrostu w postaci dużych metropolii i miast o znaczeniu ponadregionalnym.

Niskie wskaźniki społeczno-gospodarcze świadczą o dużym dystansie rozwojowym do nadrobienia względem krajów UE, który to proces niewątpliwie postępuje w regionie świętokrzyskim. W latach 2006 – 2008 województwo charakteryzowała jedna z najwyższych dynamik wzrostu PKB w Polsce, rozwój ten wyhamował w 2009 r. gdy na gospodarki regionalne zaczął oddziaływać kryzys ekonomiczny spowalniający rozwój państw i regionów. Świętokrzyskie znalazło się wówczas w grupie czterech, polskich regionów, które zanotowały spadek wartości PKB w ujęciu realnym, co świadczy o dużej wrażliwości gospodarki na negatywne skutki kryzysu gospodarczego i jest związane z dużą rolą sektora budownictwa w regionie.

Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej region w dynamicznym tempie nadrabiał dystans rozwojowy dzielący go od zachodnich regionów europejskich. Proces ten wyhamował w 2009 roku, kiedy kryzys ekonomiczny ujawnił swój negatywny wpływ na gospodarki europejskie i światowe. Świętokrzyskie okazało się być jednym z regionów Polski najbardziej wrażliwych na negatywne skutki spowolnienia rozwoju społeczno-gospodarczego.

Skutki kryzysu ekonomicznego oddziałują negatywnie na rynek pracy w świętokrzyskim. Polska należy do krajów członkowskich UE, w których problem bezrobocia jest znaczący, a w świętokrzyskim problem ten osiąga szczególnie istotną skalę. Istotny spadek poziomu bezrobocia nastąpił w latach 2005-2008, kiedy to w 2008 roku stopa bezrobocia obniżyła się z 20,6% do 13,7% i chociaż wciąż wynosiła powyżej średniej dla UE (7%) i Polski (9,5%), jej redukcja była znacząca w skali regionu. Po 2009 roku stopa bezrobocia w regionie zaczęła szybko rosnąć, w 2011 roku osiągając poziom 15,3% ,podczas gdy stopa bezrobocia dla UE wynosiła 9,7% , a dla Polski 12,5%. Oznacza to, że bezrobocie stanowi wciąż nierozwiązany problem w regionie.

Region dobrze wypada na tle Unii oraz Polski pod względem wskaźnika aktywności ekonomicznej ludności, w tym aktywności zawodowej kobiet. W tym względzie wyższe wskaźniki osiągają jedynie województwa mazowieckie i łódzkie (obszary o najwyższych w Polsce współczynnikach feminizacji). Powyższe dane mogą jednak sugerować, iż za wysokim poziomem aktywności zawodowej w regionie stoi zjawisko ukrytego bezrobocia związanego z dużą liczbą osób zatrudnionych w rolnictwie (stymulowane poprzez obecność dopłat obszarowych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej).

Sytuacja na rynku pracy w świętokrzyskim jest raczej trudna, nie tylko na europejskim, ale również krajowym tle. Region charakteryzuje się wysoką stopą bezrobocia, wzrastającą po 2009 roku, gdy odczuwalne stały się skutki kryzysu ekonomicznego. Wskaźniki dotyczące aktywności ekonomicznej ludności lokują województwo na wysokich pozycjach w rankingach, jednakże wyniki te mogą być związane ze specyfiką regionalnej struktury gospodarczej tj. dużej liczby zatrudnionych w rolnictwie z uwagi na obszarowe dopłaty ze wspólnotowej polityki rolnej.

Region świętokrzyski, pomimo zdynamizowania rozwoju społeczno-gospodarczego po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej oraz zauważalnej redukcji bezrobocia w regionie, wciąż dzieli poważny dystans rozwojowy względem zamożnych regionów państw członkowskich Unii Europejskiej. Problemy strukturalne gospodarki regionu, w której wciąż zbyt duże znaczenie ma sektor rolniczy,

usytuowanie blisko wschodnich granic Unii Europejskiej przekładają się na dużą wrażliwość gospodarki świętokrzyskiego na zmiany w otoczeniu zewnętrznym, w tym na skutki kryzysu ekonomicznego.

ŚWIĘTOKRZYSKIE NA TLE POLSKICH WOJEWÓDZTW

Sytuacja świętokrzyskiego na tle krajowym wypada relatywnie korzystniej niż na tle europejskim. W 2009 roku wartość PKB na 1 mieszkańca w województwie wyniosła 77,6% średniej dla Polski (rok wcześniej 79,9%), co ulokowało świętokrzyskie na 12 pozycji w kraju. W 2010 r. mieliśmy do czynienia z kontynuacją tego niekorzystnego trendu (75,8% PKB per capita Polski jako całości). Jednocześnie **region był liderem w grupie województw Polski Wschodniej**. Po wstąpieniu do Unii Europejskiej dynamika rozwoju świętokrzyskiego była jedną z wyższych w Polsce, proces znacznego przyrostu PKB oraz dynamika wzrostu wartości dodanej brutto (WDB) wyhamowały w 2009 roku. Zjawisko to w dużej mierze wynikało z kryzysu ekonomicznego, którego skutki zaczęły być odczuwalne w regionach Polski i odcisnęły piętno na istotnym dla regionu sektorze budownictwa.

Istotnie oddziałyującym na rozwój regionu czynnikiem jest demografia.

W województwie zaznaczają się bardziej zaawansowane niż w innych, polskich regionach procesy depopulacji, dezurbanizacji i starzenia się ludności, których szczególnie niekorzystne oddziaływanie odczuwalne będzie w świętokrzyskim wcześniej niż na innych obszarach Polski.

Procesy depopulacji wzmagane są nasilającymi się wyjazdami młodych mieszkańców regionu, przede wszystkim do silniej rozwiniętych województw ościennych – mazowieckiego, małopolskiego i śląskiego. Spadająca z roku na rok liczba studentów jest nie tylko pochodną niżu demograficznego, ale również preferowania przez młodzież uczelni wyższych w innych województwach. Tego typu zjawiska sygnalizują, iż region może być coraz częściej postrzegany przez mieszkańców jako mało atrakcyjne miejsce do rozwoju oraz życia i zamieszkania.

W świętokrzyskim, zgodnie z ogólnym trendem, obserwowany jest wzrost poziomu wykształcenia mieszkańców. Udział ludności z wykształceniem co najmniej średnim w 2011 r. wyniósł 47,3% (o 8 punktów procentowych więcej niż w roku 2002). Rozwój ten jednakże nie idzie w parze z rozwojem ilościowym kadry naukowej i zwiększaniem się liczby studentów. Kielce są głównym ośrodkiem akademickim w regionie – ponad połowa wszystkich studentów w województwie studiuje na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego oraz Politechnice Świętokrzyskiej. W województwie świętokrzyskim na 10 tysięcy osób w wieku 19 – 24 lata przypada 4,1 tysięcy studentów, co stanowi trzynasty wynik w kraju. Dla całej Polski wskaźnik ten utrzymuje się na mniej więcej stałym poziomie, pomimo niżu demograficznego, zaś w województwach Polski Wschodniej – w tym przede wszystkim lubelskim i świętokrzyskim – zauważalna jest wyraźna dynamika spadkowa w latach 2009-2011. Zjawisko to jest niepokojące, świadczyć może o spadku zainteresowania ze strony mieszkańców podejmowaniem studiów lub co bardziej prawdopodobne, nasilającym się odpływem młodzieży do szkół wyższych poza teren województwa. Pogarszającą się sytuację systemu edukacji potwierdzają gorsze z roku na rok wskaźniki zdawalności matury.

Województwo świętokrzyskie pomimo tendencji wzrostowej poziomu wykształcenia ludności, cechuje się spadkiem liczby kadry naukowej i liczby osób studiujących w regionie. Spowodowane to może być znacznym odpływem studentów do regionów bardziej prestiżowych pod względem kształcenia na poziomie wyższym.

Obiektywnie niski poziom PKB generowany w województwie, niekorzystna struktura ludności według wieku oraz negatywne procesy demograficzne, decydują o notowanym w świętokrzyskim jednym z najniższych poziomów dochodów do dyspozycji i spożycia w Polsce. Według szacunków modelu HERMIN w 2010 roku w regionie zanotowano trzeci, najniższy wynik w zakresie spożycia prywatnego w kraju. Wyższą pozycję zanotowano pod względem dochodów do dyspozycji, w 2009 roku w regionie zanotowano 4 najniższą wartość w kraju, z odchyleniem 14,3 pkt. proc. poniżej średniej krajowej. Lepsza pozycja rankingowa pod względem dochodów do dyspozycji względem spożycia prywatnego, a także wynikające z danych BIG InfoMonitor, najniższe w Polsce zadłużenie w przeliczeniu na 1 mieszkańca, może świadczyć o większych skłonnościach do oszczędzania w regionie. Daje to zarazem dość optymistyczny obraz regionu, gdzie

pomimo relatywnie niskiego poziomu rozwoju społeczno – gospodarczego na tle kraju, województwo pozytywnie wyróżnia się w grupie wschodnich województw. Zarazem nie następuje nagromadzenie czynników mogących stanowić barierę w przyszłym rozwoju w postaci zadłużenia jego mieszkańców.

Istotną determinantą rozwoju województwa świętokrzyskiego są inwestycje publiczne, które choć są niższe niż wydatki na rozbudowę majątku trwałego sektora prywatnego, odgrywają znaczącą rolę w procesach rozwojowych. Jest to w sposób szczególny determinowane wsparciem z budżetu Unii Europejskiej wskutek współfinansowania projektów infrastrukturalnych oraz tych zakładających wsparcie dla sektora przedsiębiorstw na rozbudowę i wdrażanie technologii, a także służących wzrostowi wydajności pracy i kapitału. Mają one wyjątkowe znaczenie w regionach o niższym poziomie konwergencji do których należy województwo świętokrzyskie.

Wielkość płatności w ramach NPR i NSRO w relacji do PKB (za 2004 rok) w regionie świętokrzyskim wynosiła 74,8%, wyższe wartości zanotowano jedynie w warmińsko – mazurskim i podlaskim. Środki unijne oraz ich przeznaczenie odgrywają zatem kluczową rolę w regionie.

Charakterystyczne dla województwa są wyraźne różnice w strukturze gospodarczej w stosunku do średniej krajowej dla poszczególnych sektorów ekonomicznych. W świętokrzyskim duży jest udział rolnictwa i leśnictwa w strukturze WDB, skoncentrowanego w południowej części regionu. Odnotowywane jest także duże znaczenie przemysłu w powiecie kieleckim – około 60% WDB wytworzonej w przemyśle koncentruje się w podregionie kieleckim – jak również w północnych powiatach województwa (w tym powiat skarżyski, starachowicki i ostrowiecki). Przemysł odgrywa także ważną rolę w strukturze gospodarki podregionu sandomiersko-jędrzejowskiego i stanowi ponad 30% wytworzonej WDB. Kolejnym, znaczącym sektorem jest budownictwo, jego znaczenie przy wytwarzaniu WDB jest wyższe w relacji do średniej krajowej. Koncentracja tego rodzaju działalności występuje w podregionie kieleckim, zaś jego duże znaczenie wynika w dużej mierze ze wspomnianych już bogatych złóż zasobów naturalnych. Także struktura zatrudnienia odbiega od średniej krajowej, z wyraźnie wysokim zatrudnieniem w rolnictwie, przede wszystkim w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim, gdzie w 2010 roku zatrudnienie w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie wynosiło ponad 65%.

Charakterystyczne dla regionu jest istotne znaczenie sektora rolniczego, który stanowi ważny potencjał rozwojowy, ale zarazem generuje problemy związane z dużym zatrudnieniem i niską produktywnością. Z dużym prawdopodobieństwem dane dotyczące zatrudnienia w rolnictwie są zawyżone, mieszkańcy wykazują zatrudnienie w tym sektorze w celu utrzymania dopłat unijnych,

jednocześnie podejmując nierejestrowaną pracę w drobnych usługach oraz przedsiębiorstwach budowlanych (często poza granicami województwa). Tego typu zjawisko typowe jest dla północnej i środkowej części regionu, gdzie przydatność rolnicza gleb jest relatywnie niższa. Skala tego zjawiska jest trudna do określenia ze względu na brak oficjalnych danych w tym zakresie.

Ważnym filarem rozwoju są także gałęzie przemysłu uznawane za tradycyjne, ich rozwój warunkuje bogactwo złóż naturalnych. Bogactwo surowców skalnych decyduje również o sile sektora budowlanego w regionie, który jednakże cechuje się relatywnie wysoką wrażliwością na zmiany koniunktury.

Zmiany w strukturze ludności według wieku w regionie (wzrasta grupa osób w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym) powodują, iż wysoki jest wskaźnik aktywności ekonomicznej ludności (jeden z najwyższych w Polsce). Sytuacja na świętokrzyskim rynku pracy nie jest łatwa - stopa bezrobocia należy do najwyższych w kraju, chociaż w minionym dziesięcioleciu zaobserwowano znaczny jej spadek. Kryzys ekonomiczny, którego skutki zaczęły być odczuwalne w 2009 roku, odcisnął znaczące piętno na regionalnym rynku pracy i wstrzymał pozytywny proces redukcji bezrobocia w regionie. Mimo znaczącej skali niewykorzystanych zasobów pracy w regionie i trudnej sytuacji na rynku pracy, dane GUS dotyczące przyczyn bierności zawodowej w regionie nie wskazują na większą skalę występującej w województwie patologii społecznej towarzyszącej często wysokiemu bezrobociu na danych obszarach. Bierność zawodowa w regionie związana jest przede wszystkim z przejściem na emeryturę lub z pobieraniem nauki, jak również z chorobą i niepełnosprawnością. Rzadziej niż w innych regionach Polski wskazuje się przyczyny związane z pełnieniem obowiązków rodzinnych oraz wyczerpanie możliwości znalezienia pracy/przekonanie o niemożliwości jej znalezienia.

Pomimo wysokiej skali bezrobocia, na rynku pracy obserwowane są też pozytywne zjawiska: relatywnie duży odsetek osób kształcących się, wysoka aktywność zawodowa w grupie osób w wieku poprodukcyjnym, mniejsza skala (w relacji do innych regionów Polski o wysokim bezrobociu) problemów o charakterze społecznym i głębokich, strukturalnych problemów w regionie.

Poziom przedsiębiorczości w świętokrzyskim jest relatywnie niski, syntetyczny wskaźnik rozwoju przedsiębiorczości w 2009 roku wskazywał na dwunastą pozycję regionu w rankingu krajowym. Świętokrzyskie wypadło najlepiej wśród województw Polski Wschodniej, jednak wynik świadczył zarazem o poważnym dystansie do najsilniejszych regionów kraju. W 2010 r. na obszarze województwa dominowały podmioty skoncentrowane w branżach takich jak: handel, naprawa pojazdów samochodowych, budownictwo (gdzie zarazem notuje się znaczne przyrosty), przetwórstwo przemysłowe. Naturalnie – najwięcej podmiotów gospodarczych skupionych jest w mieście Kielce oraz powiecie kieleckim, ostrowieckim i starachowickim (w pobliżu Specjalnej Strefy Ekonomicznej). Najmniej – w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim. W województwie zatem problem stanowi nie tylko niedostatecznie rozwinięta przedsiębiorczość jak i wciąż słabe postawy przedsiębiorcze mieszkańców (czego wyrazem jest mała liczba przedsiębiorstw w przeliczeniu na 1.000 mieszkańców) na tle całego kraju, ale również znaczne zróżnicowanie terytorialne w tym wymiarze – z lepiej rozwiniętym obszarem bliżej stolicy regionu Kielc oraz znacznie słabszej części – podregionem sandomiersko-jędrzejowskim.

MAKROEKONOMICZNA ANALIZA PRZESTRZENNA REGIONU

Region cechuje wyraźne zróżnicowanie wewnątrz regionalne, świadczy o tym m.in. różnica pod względem PKB na poziomie dwóch podregionów województwa (wartość PKB w podregionie kieleckim w 2009 roku wyniosła 83,9% średniej krajowej, zaś w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim 67,8%).

Notowana jest wyraźna przewaga w rozwoju północnej części województwa wraz z Kielcami nad południową i wschodnią częścią regionu.

Przewaga pierwszego obszaru jest determinowana obecnością obszaru metropolitalnego Kielc, dzięki koncentracji czynników produkcji i osiągnięciu dzięki temu korzyści skali, możliwe jest efektywniejsze wykorzystanie zasobów, co przekłada się na wyższy poziom rozwoju w relacji do obszarów peryferyjnych w województwie.

Obszar północny to część województwa, w której wyraźnie lepiej rozwinięta jest przedsiębiorczość, działalność koncentruje się w obszarze budownictwa i przemysłu wydobywczego i przetwórczego, opartego o zasoby surowców skalnych.

Ponadto w mieście Kielce zaznacza się wysoki poziom zatrudnienia w sektorze usług rynkowych. Stolica województwa wraz z Kieleckim Obszarem Metropolitalnym jest też częścią regionu, w której zdecydowanie korzystniej wypada sytuacja demograficzna i zamieszkuje w niej większa część ludności w tym - z racji obecności uczelni wyższych – o wyższym wykształceniu.

Południowa i wschodnia część świętokrzyskiego to obszar, w którym koncentruje się działalność rolnicza i leśna, funkcjonują tu także gałęzie przemysłu ukształtowane w głównej mierze podczas tworzenia Centralnego Okręgu Przemysłowego. Tę część obszaru dotyka również proces stopniowego wyludniania się związanego z migracjami ludności, co dodatkowo pogarsza sytuację słabo zaludnionego obszaru.

Dokładniejsza analiza dostępnych wskaźników rozwoju społeczno – gospodarczego wskazuje, iż w obrębie podregionów (NUTS 3) obserwowane są także znaczne różnice rozwojowe i nie można upraszczać analizy jedynie do tego poziomu agregacji.

Rozwój regionu świętokrzyskiego oraz w oczywisty sposób jego podregionów w istotny sposób jest i będzie determinowany sytuacją demograficzną. Wzrost zaludnienia w ostatnich latach dotyczył jedynie powiatu kieleckiego, nie rekompensował jednak znaczącego ubytku ludności w regionie ogółem, obserwowanego zwłaszcza w peryferyjnie położonych w województwie gminach powiatów, jak np. kazimierskiego, opatowskiego, pińczowskiego.

Cały obszar województwa, mimo, iż sytuacja w północnej części w tym względzie wydaje się być mniej pesymistyczna, dotyka problem demograficzny. Ubytek ludności związany jest nie tylko z niskim poziomem urodzeń, ale także z ujemnym saldem migracyjnym, powodowanym w dużej mierze wyjazdami mieszkańców do ościennych i zamożniejszych województw.

Co jest szczególnym problemem regionu, wyjeżdżają przede wszystkim ludzie młodzi (w 2010 roku połowę osób wymeldowanych stanowiły osoby w wieku 25-35 lat). Tego typu zjawiska decydują nie tylko o spadającej atrakcyjności inwestycyjnej i tak małym zaludnionym regionu, zubożeniu zasobów pracy, rzutują na strukturę ludności wg wieku i sugerują – z racji migracji ludzi młodych – znaczące

pogarszanie się sytuacji w tym względzie w przyszłości. **Jest to jedno z najpoważniejszych zagrożeń i najważniejsze, współczesne wyzwanie dla przyszłego rozwoju regionu.**

Zauważalnie zróżnicowany przestrzennie jest poziom bezrobocia i nie wpisuje się on w opisywany powyżej podział na lepiej funkcjonujący obszar północny oraz słabszy obszar południowo- wschodni w województwie. Oznacza to, że

w obrębie samych podregionów występują także znaczne zróżnicowania przestrzenne w rozwoju społeczno-gospodarczym, a relatywnie lepsze wyniki podregionu kieleckiego związane są z pozytywnie wyróżniającą się na tle województwa sytuacją w m. Kielce i jego otoczeniu.

Wysoka stopa bezrobocia (rzędu 20%) utrzymuje się w powiatach północnej części województwa, zaznacza się tu także problem długotrwałego bezrobocia. Problem ten wg danych GUS w okresie 2007-2010 uległ zmniejszeniu, prawdopodobnie wskutek programów aktywizacji społecznej wdrażanych na obszarach problemowych świętokrzyskiego oraz nasilonej migracji z tych obszarów. W południowej części województwa poziom bezrobocia rejestrowanego jest relatywnie niski, jednakże z uwagi na rolniczy charakter tych terenów, poziom ten wynika z występującego bezrobocia ukrytego. Najlepsza sytuacja w tym względzie dotyczy powiatów: kieleckiego – najlepiej rozwiniętego obszaru w regionie, koncentrującego działalność głównie usługową, a także: buskiego, jędrzejowskiego, kazimierskiego, pińczowskiego oraz sandomierskiego i staszowskiego (w pobliżu których ulokowano podstrefę staszowską TSSE).

Wzrost stopy bezrobocia po 2009 r., zróżnicowanie przestrzenne, w tym funkcjonowanie obszarów depresji (bezrobocie powyżej 20%) oraz duże uzależnienie jej poziomu od funkcjonowania stref ekonomicznych, świadczy o tym, iż bezrobocie pozostaje istotnym i nierozwiązanym problemem w regionie. Podobnie jak w całym kraju – wysokie jest bezrobocie wśród osób młodych, w tym szczególnie dotyczy młodych kobiet.

Relatywnie duże zróżnicowanie dotyczy także zdawalności matur. W tym względzie ponownie – najwyższa zdawalność matury (pow. 80%) w regionie w 2012 r. przypadła na powiaty północno-wschodnie – ostrowiecki, opatowski, skarżyski. W dalszej kolejności znalazły się powiaty charakteryzujące się bardzo wysokim bezrobociem – konecki i włoszczowski. Co ciekawe, miasto Kielce zanotowało dopiero 6-tą pozycję w rankingu, a powiat kielecki – przedostatnią w województwie, na poziomie 69,2% (co wynika z relacji jaką m. Kielce tworzy z powiatem kieleckim). Biorąc pod uwagę wcześniej omówione dane dotyczące szkolnictwa wyższego w regionie, warto zwrócić uwagę, iż system kształcenia w świętokrzyskim (jak i Polsce Wschodniej) wymaga szeregu zmian jakościowych.

JAKOŚĆ ŻYCIA W REGIONIE

Jakość życia jest kategorią niezwykle trudną do przeanalizowania, w kategorii tej zawierają się nie tylko parametry makroekonomiczne, pozwalające zmierzyć poziom zamożności i dostępność usług na danym obszarze, ale obejmuje ona również szereg czynników decydujących o zadowoleniu mieszkańców oraz postrzeganiu przez nich danego obszaru jako korzystnego miejsca do rozwoju osobistego, zamieszkania i życia. Poniżej zestawione wskaźniki mają na celu jedynie przybliżyć i oszacować czynniki takie jak poziom życia, warunki mieszkaniowe oraz jakość środowiska przyrodniczego w poszczególnych powiatach świętokrzyskiego.

Legenda:	WARUNKI EGZYSTENCJI					WARUNKI DO ŻYCIA I ZAMIESZKANIA							SUMA PKT
	STOPA BEZROBOCIA W 2010 ROKU	WYNAGRODZENIA	LICZBA URODZEŃ ŻYWYCH NA 1000 MIESZKAŃCÓW	LICZBA ZGONÓW NA 1000 MIESZKAŃCÓW	SALDO MIGRACJI NA 1000 MIESZKAŃCÓW	LICZBA PRZESTĘPSTW NA 1000 MIESZKAŃCÓW	LICZBA MIESZKAŃ ODDANYCH DO UŻYTKOWANIA NA 1000 MIESZKAŃCÓW	ŚREDNIA POWIERZCHNIA MIESZKAŃ NA 1 MIESZKAŃCA	BUDOWNICTWO INDYWIDUALNE - BUDYNKI MIESZKALNE ODDANE DO UŻYTKOWANIA W 2010 R. NA 1 MIESZKAŃCA	POWIERZCHNIA O SZCZEGÓLNYCH WALORACH PRZYRODNICZYCH PRAWNIE CHRONIONA (HA) NA 1 MIESZKAŃCA	LICZBA MIEJSC W DOMACH OPIEKI SPOŁECZNEJ NA 1000 MIESZKAŃCÓW	LICZBA APTEK NA 1000 MIESZKAŃCÓW	
2 – zaznaczająco się lepsza sytuacja w powiecie pod względem danego wskaźnika w relacji do średniej w województwie (mediana)													
1 – lepsza sytuacja w powiecie pod względem danego wskaźnika w relacji do średniej w województwie (mediana)													
0 – poziomie średniej w województwie (mediana)													
-1 – gorsza sytuacja w powiecie pod względem danego wskaźnika w relacji do średniej w województwie (mediana)													
-2 – wyróżniająco gorsza sytuacja w powiecie pod względem danego wskaźnika w relacji do średniej w województwie (mediana)													
Kielecki	-1	-1	1	1	2	-1	1	-1	2	1	-1	-1	2
Konecki	-2	-1	-1	1	-1	1	1	1	1	1	1	1	3
Ostrowiecki	-2	1	-1	1	-1	1	1	-1	1	-1	1	1	1
Skarżyski	-2	-1	-1	1	-2	-2	1	-2	-1	-1	-1	1	-10
Starachowicki	-1	-2	1	1	-1	-2	1	-1	1	-1	1	1	-2
m. Kielce	1	2	1	1	-2	-1	2	-2	-1	-2	1	1	1
Buski	2	-1	1	-1	1	-1	-1	1	1	2	1	-1	4
Jędrzejowski	0	1	1	-1	-1	2	-1	1	-1	1	-1	-1	0
Kazimierski	1	-2	-2	-1	1	1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-6
Opatowski	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-8
Pińczowski	2	1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	2	-1	-1	-2
Sandomierski	1	2	-1	-1	-1	1	-2	1	-1	-2	-1	1	-3
Staszowski	1	1	1	1	-1	1	-2	1	-1	-1	-1	-1	-1
Włoszczowski	0	1	1	-1	1	-2	1	1	2	1	-1	-2	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Statystycznego w Kielcach.

Z powyższego zestawienia wynikają wnioski nie tylko na temat warunków życia mieszkańców regionu, ale także możliwych problemów i barier rozwoju poszczególnych powiatów województwa.

Niewątpliwie dokonane szacunki pozwalają jednoznacznie stwierdzić, iż region jest wyraźnie zdywersyfikowany w wymiarze przestrzennym. Największe nagromadzenie niepokojących zjawisk, oszacowanych na podstawie wyżej przedstawionych wskaźników, zaobserwowano w północnym powiecie – skarżyskim, wschodnim – opatowskim i wysuniętym na południe - kazimierskim. Pierwsze dwa wymienione charakteryzuje szczególnie wysoka stopa bezrobocia, zaś we wszystkich trzech obserwowany jest relatywnie niski poziom wynagrodzeń, niekorzystne procesy demograficzne jak i negatywne saldo migracji, skutkujące postępującą depopulacją. Powiat skarżyski na tle regionu wyróżnia się wysokim poziomem przestępczości (wysoka przestępczość notowana jest również

w sąsiednim powiecie – starachowickim) i pomimo, iż jest jednym z powiatów, w których rejestrowane jest dosyć intensywne budownictwo mieszkaniowe, powierzchnia nowych mieszkań jest relatywnie dużo mniejsza niż w innych powiatach. Wyższa na tle województwa liczba budowanych mieszkań w powiatach kieleckim, koneckim, ostrowieckim i skarżyskim jest w dużej mierze związana z ich relatywnie dobrym skomunikowaniem z Kielcami jak i położeniem wzdłuż trasy na Warszawę i przy linii komunikacyjnej Kielce – Ostrowiec Świętokrzyski.

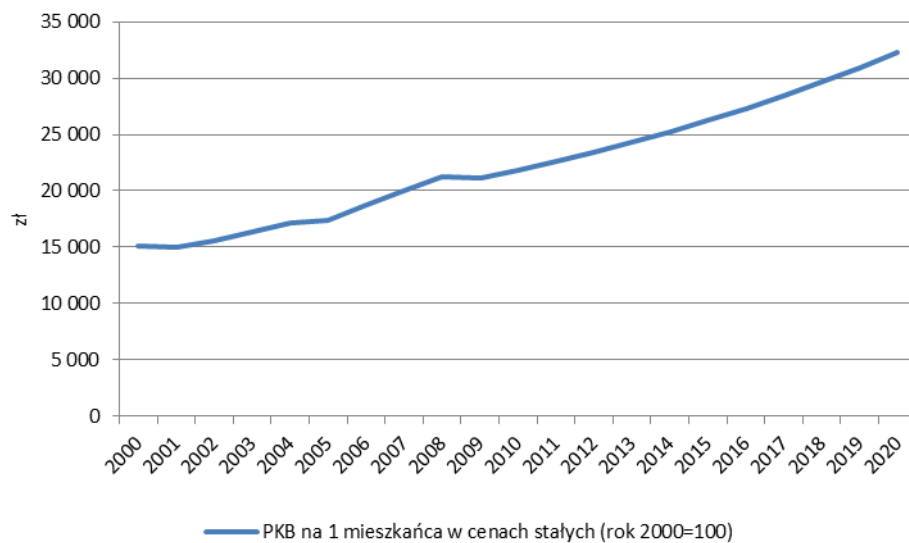
Pozytywnie w regionie wyróżnia się powiat buski, w którym obserwowana jest relatywnie niska stopa bezrobocia, niewielka na tle regionu przestępczość, duża powierzchnia obszarów o wysokich walorach przyrodniczych, co stanowi doskonałe otoczenie dla funkcjonujących tu uzdrowisk (i rozwoju turystyki) oraz - pomimo wolnego rozwoju budownictwa – stosunkowo dobre warunki mieszkaniowe. Stąd też buskie jest jednym z dwóch powiatów (oprócz kieleckiego), w których saldo migracji jest dodatnie oraz jednym z pięciu, w których notuje się relatywnie intensywną rozbudowę domów mieszkalnych w budownictwie indywidualnym.

Co interesujące, powiat kielecki i miasto Kielce wypadają przeciętnie na tle innych powiatów świętokrzyskiego. Powiat kielecki, co naturalne, znajduje się pod znacznym oddziaływaniem miasta Kielce, na obszarze tego powiatu obserwowane są pozytywne zjawiska demograficzne – wyróżnia się liczba urodzeń zaś obserwowane, znaczące ujemne saldo migracji z miasta Kielce może być w dużej mierze związane z migracjami ludzi z miasta na wieś w jego okolicy, co z kolei wydaje się potwierdzać intensywne budownictwo indywidualne notowane w powiecie kieleckim oraz stosunkowo wysokie na tle regionu budownictwo mieszkaniowe. Powiat kielecki jest atrakcyjnym miejscem do zamieszkania dla zamożniejszych mieszkańców Kielc, oferując lepszej jakości środowisko przyrodnicze. Miasto Kielce z kolei pełni wobec powiatu kieleckiego funkcje usługowo-rozrywkowe, edukacyjne jak też zapewnia miejsca pracy.

TRENDY ROZWOJOWE DO 2020 ROKU

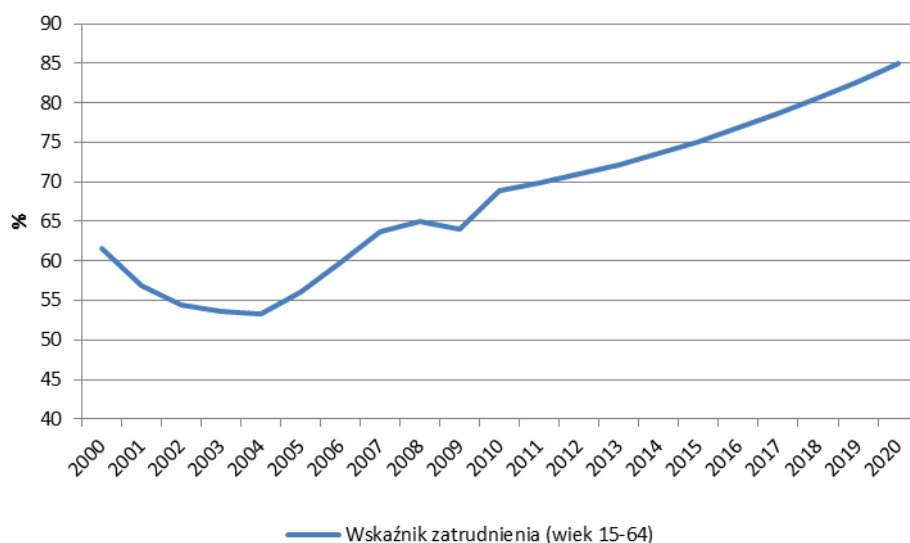
- W okresie do 2020 r. nastąpi kontynuacja wzrostu gospodarczego w województwie świętokrzyskim. Należy jednak podkreślić, iż realny wzrost Produktu Krajowego Brutto zaprezentowany na poniższym rysunku będzie miał miejsce w sytuacji niewystąpienia negatywnych zmian w gospodarce globalnej w postaci np. drastycznego załamania się koniunktury, rozpadu strefy euro, ograniczenia swobody przepływu dóbr i czynników produkcji, itp., a także przy założeniu efektywnego wdrażania zapisów nowej Strategii rozwoju regionu;

Rysunek 1. PKB per capita w cenach stałych (rok 2000=100) województwa świętokrzyskiego – trendy historyczne (2000-2009) i progностyczne (2010-2020) [zł].

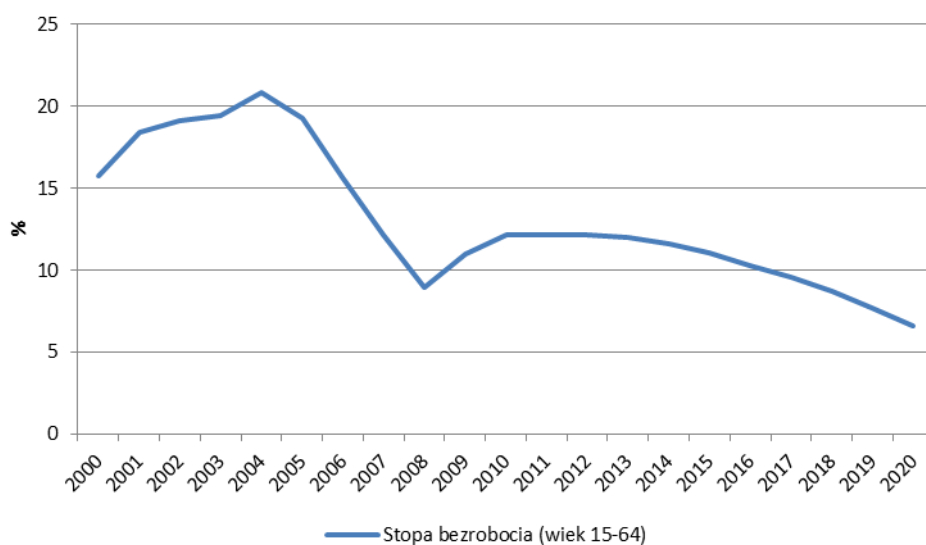
Źródło: opracowanie na podstawie wyników symulacji modelu HERMIN województwa świętokrzyskiego. Postępujący wzrost gospodarczy znajdzie swoje odzwierciedlenie na rynku pracy, gdzie do 2020 będzie następował wzrost wskaźnika zatrudnienia pokazującego stopień w jakim potencjał siły roboczej województwa jest wykorzystywany w procesie rozwoju oraz spadek stopy bezrobocia;

Rysunek 2. Wskaźnik zatrudnienia (wiek 15-64) w województwie świętokrzyskim – trendy historyczne (2000-2010) i prognostyczne (2011-2020) [%].

Źródło: opracowanie na podstawie wyników symulacji modelu HERMIN województwa świętokrzyskiego.

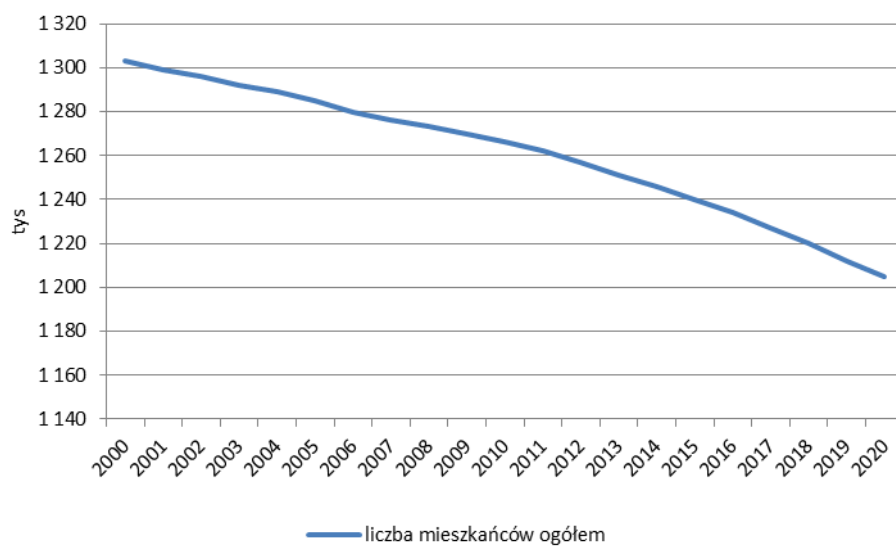
Rysunek 3. Stopa bezrobocia (wiek 15-64) w województwie świętokrzyskim – trendy historyczne (2000-2010) i prognostyczne (2011-2020) [%].

Źródło: opracowanie na podstawie wyników symulacji modelu HERMIN województwa świętokrzyskiego

- Znaczącym ograniczeniem w dynamizacji procesów rozwojowych będzie pogarszająca się sytuacja demograficzna w województwie świętokrzyskim;

Rysunek 4. Liczba mieszkańców ogółem w województwie świętokrzyskim – trendy historyczne (2000-2010) i prognostyczne (2011-2020) [tys].

Źródło: opracowanie na podstawie wyników symulacji modelu HERMIN województwa świętokrzyskiego

SYNTEZA ANALIZY SWOT³

MOCNE STRONY	SZANSE	SŁABE STRONY	ZAGROŻENIA
Dobre warunki przyrodnicze i kulturowe dla rozwoju turystyki, w tym turystyki uzdrowiskowej.	Ukierunkowanie gospodarki na nowoczesne branże i technologie przyjazne środowisku przyrodniczemu. Rozwój funkcji turystycznej i uzdrowiskowej w obszarach o wysokich walorach przyrodniczych i kulturowych.	Jedna z najtrudniejszych sytuacji demograficznych w Polsce przy jednoczesnym, niskim poziomie urbanizacji i gęstości zaludnienia.	Wyludnianie się regionu wskutek pogłębiających się negatywnych zmian procesów demograficznych, m.in. starzenie się struktury wiekowej ludności.
Położenie w centralnej części Polski, w bliskości znaczących korytarzy transportowych oraz najlepiej rozwiniętych, polskich metropolii. Dobra wewnętrzna dostępność komunikacyjna.	Kooperacja, wykorzystanie bliskości i położenia wśród najważniejszych metropolii poprzez niższe koszty w regionie. Współpraca międzywojewódzka w aktywizacji wspólnych obszarów funkcjonalnych i potencjałów rozwojowych.	Słabe skomunikowanie z głównymi korytarzami transportowymi – relatywnie słaba dostępność zewnętrzna regionu.	Silna konkurencja ze strony pozostałych regionów, przy jednoczesnym braku poważnych inicjatyw współpracy międzywojewódzkiej.
Bogate zasoby surowców dla przemysłu wydobywczego. Duże doświadczenie w zakresie działalności przemysłowej w sektorze wydobywczym i przetwórczym surowców mineralnych oraz metali.	Rozwój przemysłu opartego o racjonalne wykorzystanie miejscowych surowców naturalnych. Rosnące zapotrzebowanie w kraju na zasoby naturalne wykorzystywane w budownictwie i drogownictwie.	Struktura gospodarki w dużej mierze oparta na mało innowacyjnych gałęziach przemysłu oraz podatnym na zmiany w koniunkturze sektorze budownictwa .	Wrażliwość potencjału rozwojowego na wahania krajowej i światowej koniunktury gospodarczej. Eksploracja zasobów naturalnych skutkująca nieodwracalnymi zmianami w środowisku przyrodniczym i krajobrazie.
Silny policentryczny biegun rozwoju subregionu kieleckiego .	Rozwój przedsiębiorczości w regionie. Rozwój szkolnictwa wyższego. Wzrost jakości kapitału ludzkiego. Rozwój działalności badawczo-rozwojowej. Rozwój społeczeństwa obywatelskiego.	Niska atrakcyjność inwestycyjna regionu. Niski poziom innowacyjności regionu. Relatywnie niska jakość kapitału ludzkiego. i społecznego.	Brak skutecznych działań mających na celu niwelowanie skutków negatywnych procesów demograficznych. Brak właściwych uregulowań oraz modeli funkcjonalnych w zakresie współpracy instytucji nauki z sektorem przedsiębiorstw.
Silny w skali kraju ośrodek targowo-wystawienniczy.	Budowa portu lotniczego o znaczeniu krajowym i międzynarodowym.	Znacznie ograniczona rola i siła popytu wewnętrznego w regionie.	

³ opracowana na podstawie: Dudzik K., Hołuj A., Hołuj D., Jeżak J., Woźniak A., Zawilińska B, Kudłacz T., 2011, Aktualizacja Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020. Diagnoza stanu województwa świętokrzyskiego – opracowanie eksperckie., Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

MOCNE STRONY	SZANSE	SŁABE STRONY	ZAGROŻENIA
Zdywersyfikowana struktura funkcjonalna Kielc i rosnący potencjał kształtującego się Kieleckiego Obszaru Metropolitalnego.	Rozwój funkcji metropolitalnych Kielc. Wzrost spójności terytorialnej poprzez dalszy rozwój infrastruktury transportowej.	Niska spójność społeczna i gospodarcza regionu.	Postępujący proces rozwoju obszaru otaczającego Kielce przy jednocześnie pogarszającej się sytuacji w pozostałych obszarach województwa, zwłaszcza południowej części.
Występowanie istotnych z punktu widzenia rozwoju regionalnego funkcji zewnętrznych w miastach średniej wielkości.	Sieciowanie funkcji zewnętrznych ośrodków miejskich.	Wysoki, utrzymujący się od lat poziom bezrobocia.	Pojawianie się obszarów gospodarczej zapaści, wysokiego bezrobocia oraz patologii związanej z bezrobociem długotrwałym.
	Proces dalszego dywersyfikowania struktury funkcjonalnej dużych miast.	Wysoki wskaźnik zatrudnienia w rolnictwie przy jednoczesnym niskim udziale rolnictwa w tworzeniu wartości dodanej brutto.	Utrzymujące się zjawisko bezrobocia ukrytego – przede wszystkim w południowej części regionu.
Dobre warunki do produkcji rolniczej oraz korzystny ich rozkład przestrzenny.	Aktywizacja rozwoju rolnictwa ukierunkowana na pracochłonne produkty zdrowej żywności.	Niska produktywność rolnictwa w stosunku do potencjalnych możliwości. Niekorzystna struktura agrarna gospodarstw oraz niski odsetek gospodarstw rolnych traktujących rolnictwo jako swoje główne źródło utrzymania.	Pogarszająca się struktura agrarna gospodarstw rolnych.
	Rozwijająca się infrastruktura techniczna na obszarach wiejskich województwa.	Niska na tle obszarów wiejskich w kraju aktywność i przedsiębiorczość mieszkańców obszarów wiejskich województwa.	Wysoki udział obszarów chronionych jako czynnik ograniczający rozwój gospodarczy.
Doświadczenie i długoletnia działalność instytucji otoczenia biznesu.	Dalszy rozwój infrastruktury telekomunikacyjnej.	Niski standard infrastruktury społecznej.	Pogarszające się wyniki zdawalności matur oraz spadająca liczba studentów w regionie.
	Wzrost poziomu świadomości ekologicznej mieszkańców.	Niewystarczające instytucjonalne zabezpieczenie racjonalnego gospodarowania komponentami środowiska przyrodniczego.	Wzrastające wykorzystanie transportu samochodowego do przewozu kruszyw. Postępujące procesy rozproszenia zabudowy. Słabe pokrycie miejscowymi planami

MOCNE STRONY

SZANSE

SŁABE STRONY

ZAGROŻENIA

MOCNE STRONY	SZANSE	SŁABE STRONY	ZAGROŻENIA
			zagospodarowania przestrzennego gmin.
	<p>Poprawa warunków dla tworzenia inicjatyw klastrowych.</p> <p>Rozwój instrumentów marketingu terytorialnego, w tym poprawa koordynacji promocji regionu i kształtowania marki województwa.</p>	<p>Niedostateczne zagospodarowanie turystyczne i słabo wykształcona sieć produktów turystycznych.</p> <p>Słaba rozpoznawalność w skali regionalnej i ponadregionalnej instytucji kultury i obiektów dziedzictwa kulturowego.</p>	<p>Niewykorzystywanie znacznych w skali kraju walorów turystycznych – krajobrazowych i uzdrowiskowych.</p> <p>Niedostateczny rozwój turystyk wskutek mniejszej promocji niż w innych regionach Polski.</p>
	<p>Wykreowanie instrumentów skutecznej współpracy pomiędzy władzami samorządowymi, podmiotami biznesu oraz ośrodkami naukowo-badawczymi na rzecz tworzenia warunków innowacyjnego województwa.</p>	<p>Występowanie obszarów deficytu wód oraz pogarszająca się jakość wód powierzchniowych i podziemnych.</p>	
<p>Sprzyjające warunki dla rozwoju energetyki odnawialnej wykorzystującej biomasę</p>	<p>Posiadane moce i potencjał do produkcji i eksportu odnawialnej energii elektrycznej.</p>	<p>Niski poziom retencji wód.</p> <p>Wymagająca rewitalizacji infrastruktura elektroenergetyczna.</p>	

IV. *Wizja, misja, cele strategiczne i cele operacyjne*

WPROWADZENIE

Przewidywanie i świadome kształtowanie rozwoju regionu (*foresight*) w ramach gigatrendów gospodarczych (jak np. gospodarka wolnorynkowa, funkcjonowanie UE), kulturowych (jak np. globalizacja), technologicznych (jak np. rozwój informatyki, Internetu, układów scalonych), geopolitycznych (układ bipolarny USA-Chiny), przyrodniczych (niebezpieczne, ale stosunkowo znane nam zjawiska) jest tym, co możemy i co powinniśmy robić. Nie jesteśmy natomiast zupełnie w stanie antycypować załamania, odwrócenia się tych gigatrendów i tym bardziej przygotowywać się do nich w jakikolwiek sposób. Kondratiew opisał rozwój gospodarki poprzez cykle, których poszczególne fazy trwają około kilkudziesięciu lat i rozpoczynają się przełomowymi wydarzeniami (np. wynalezieniem silnika spalinowego, powstaniem kolei, etc.). Możemy przygotowywać się na zmiany zachodzące w obrębie jednej fazy cyklu Kondratiewa, ale nie jesteśmy w stanie być gotowi na zmiany faz tego długookresowego cyklu, ponieważ stworzą one zupełnie nowe otwarcie, którego trzeba będzie się uczyć od początku. Konstrukcja strategii regionalnej - siłą rzeczy - musi zakładać brak zmian wspomnianych gigatrendów w latach objętych programowaniem.

Strategie rozwoju polskich regionów (część programową) można podzielić na dwa główne komponenty:

- 1) **dążenie do „normalności”- część korekcyjna, wyrównawcza** (głównie poprzez poprawę wszelkiego rodzaju infrastruktury, rewitalizację części terenów, ograniczanie bezrobocia strukturalnego, etc.). Cele zapisane w ramach tego komponentu mają w dużej mierze charakter uniwersalny i pasują w zasadzie do wszystkich polskich regionów;
- 2) **dążenie do uformowania szkieletu dla długookresowego rozwoju** – ta część powinna być „przeziąknięta” charakterystyką regionu i ściśle korespondować z wnioskami sformułowanymi na podstawie diagnozy. Nie da się wykreować nowej rzeczywistości gospodarczej w średnim okresie na płaszczyźnie zasadniczych przemian strukturalnych. Próba odgórnego, dyskrejonalnego ustalenia nowej struktury gospodarczej (np. poprzez specjalizację w tych sektorach, które charakteryzują się wysoką wartością dodaną i bardzo wysokim stopniem zaawansowania technologicznego) wydaje się - eufemistycznie rzecz ujmując - bardzo ryzykowna.

W związku z powyższym, warto zaproponować model rozwoju, który można określić jako: **rozwój poprzez akumulację kapitału w branżach istotnych dla regionu**. Przy czym przez branże istotne dla regionu rozumie się te, które już w chwili obecnej odgrywają ważną rolę w rozwoju gospodarki województwa oraz te które zostaną zidentyfikowane z czasem jako rzeczywiście perspektywiczne - poprzez pojawienie się w regionie znaczących elementów rynku dla danej branży/gałęzi - zarówno o charakterze podażowym, jak i popytowym.

Innymi słowy, należy sprzyjać specjalizacji w tych dziedzinach, które **w oczywisty sposób mogą stanowić siłę napędową rozwoju regionu**. Będą to gałęzie i branże stanowiące obecnie szeroki rdzeń

gospodarki regionu obejmujący - w celu dywersyfikacji struktury gospodarczej - zarówno dziedziny o charakterze usługowym, przemysłowym, a także rolniczym. Skoncentrowanie środków na wsparciu istniejącej specjalizacji nie oznacza, iż nie będą wspomagane inne perspektywiczne dziedziny działalności gospodarczej. Umożliwi to elastyczne dostosowanie się struktury gospodarczej do tendencji rynkowych, a nie do nierealnych planów. Oparcie rozwoju regionalnego o istniejący „rdzeń” gałęziowo-branżowy, przy jednoczesnym elastycznym otwarciu na pojawiające się rzeczywiste możliwości (jak np. rozwój branży targowo-wystawienniczej), stanowi **ewolucyjną drogę przechodzenia regionu na wyższy pułap rozwoju**. Jest to droga stabilna i efektywna, aczkolwiek nie efektowna, jak czasami postulowane rewolucyjne koncepcje wykreowania nowej rzeczywistości gospodarczej. Żadnego regionu w Polsce nie stać na tego typu eksperymenty.

Implementacja powyższego modelu **będzie sprzyjać gromadzeniu szeroko pojętego kapitału** (materialnego, finansowego, ludzkiego, doświadczeń, itp.). Akumulacja własnego kapitału – w szczególności w sytuacji niezbyt wysokiej atrakcyjności inwestycyjnej regionu dla korporacji transnarodowych - umożliwi z czasem stopniowe przechodzenie gospodarki do dziedzin charakteryzujących się wyższą wartością dodaną oraz wyższym poziomem zaawansowania technologicznego. W sytuacji wysokiej niepewności na rynkach globalnych oraz różnych możliwości w zakresie ścieżek postępu technologicznego taka postawa wydaje się być szczególnie uzasadniona.

WIZJA STRATEGII: ŚWIĘTOKRZYSKIE – REGION ZASOBNY W KAPITAŁ I GOTOWY NA WYZWANIA

Wspieranie rozwoju gałęzi i branż istotnych dla regionu w celu osiągnięcia wyższej ich innowacyjności i konkurencyjności sprzyjać będzie wzrostowi wytwarzanej przez nie wartości dodanej brutto. To z kolei implikować będzie wzrost funduszu płac oraz nadwyżki operacyjnej brutto, z której część będzie zasilala budżet regionu, a część z czasem podlegała będzie akumulacji. Innymi słowy, rosnąć będzie siła nabywcza konsumentów, co będzie stymulowało zagregowany popyt konsumpcyjny, jako jeden z kluczowych czynników wzrostu gospodarczego. Ponadto, rosnące wpływy podatkowe stworzą stopniowo większe możliwości wspierania tych dziedzin szeroko pojętego rozwoju regionalnego, które nie mają *stricte* rynkowego charakteru, jak np. pielęgnacja dziedzictwa kulturowego. W końcu podlegająca stopniowej akumulacji część wypracowanych środków stworzy w perspektywie czasu **zasób kapitału umożliwiający elastyczne reagowanie na zachodzące zmiany i tendencje** w globalnym rozwoju technologiczno-gospodarczym.

Wytworzone lokalnie zasoby w istotnych gałęziach gospodarki województwa świętokrzyskiego będą mogły być stopniowo przesuwane do dziedzin charakteryzujących się wyższym poziomem zaawansowania technologicznego i tym samym wyższą wartością dodaną – dziedzin, których nie jesteśmy dzisiaj w stanie autorytatywnie wytypować. Rzecz jasna, stopniowej realokacji zakumulowanych lokalnych zasobów będzie musiała towarzyszyć adekwatna zmiana priorytetów w zakresie polityki edukacyjnej. Postęp w zakresie specjalizacji będzie stymulował rozwój sektora usług rynkowych, zarówno poprzez wzrost znaczenia usług około-przemysłowych, jak i innych świadczeń, będących odpowiedzią na rosnącą zamożność mieszkańców województwa i ich siłę nabywczą. W tworzeniu bogactwa i tym samym w rozszerzeniu dystrybucji środków publicznych i poprawie jakości życia **potrzebna jest sekwencyjność i czas**. Nie da się zwiększyć stopnia realizacji wielu celów (w tym *stricte* pozaekonomicznych) bez pomnożenia własnego kapitału.

Sumując, w 2020 świętokrzyskie ma być regionem akumulującym w maksymalnym stopniu kapitał materialny i niematerialny poprzez wykorzystanie swoich **rzeczywistych a nie wymagowanych przewag**. To cel ambitny, ale zupełnie realny. Inteligentne wsparcie tych dziedzin, które już prężnie funkcjonują lub mogą pełnić rolę istotnych obszarów gospodarki regionu umożliwi w okresie realizacji strategii wygenerowanie lokalnego kapitału (materialnego i niematerialnego), który znacznie ułatwi podejmowanie zarówno zewnętrznych (np. dostosowanie do nowych trendów gospodarczych), jak i wewnętrznych wyzwań (np. ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego, przeciwdziałanie negatywnym trendom demograficznym, itp.), a przez to przyczyni się do poprawy jakości życia mieszkańców województwa.

Wyżej wyartykułowany wywód można zawrzeć w poniższym zdaniu formułującym misję strategii województwa świętokrzyskiego:

MISJA STRATEGII: PRAGMATYCZNE DĄŻENIE DO NAJPEŁNIEJSZEGO I INNOWACYJNEGO WYKORZYSTANIA PRZEWAG I SZANS, ODWRÓCENIA NIEKORZYSTNYCH TENDENCJI DEMOGRAFICZNYCH ORAZ PODNIESIENIA JAKOŚCI ŻYCIA MIESZKAŃCÓW

Realizacja misji strategii nie ogranicza się - co należy wyraźnie podkreślić- tylko do prerogatyw samorządu województwa świętokrzyskiego. W kontekście wdrażania strategii należy mówić zarówno **o bezpośrednim oddziaływaniu władz regionu, jaki i ich wpływie pośrednim**. Samorząd jest zatem inicjatorem, jak i koordynatorem realizacji strategii. Potencjał oddziaływania samorządu na rozwój regionu nie jest przesadnie duży. Warto jednakże zauważyć, iż władze regionalne mogą starać się powiększyć swoje oddziaływanie na procesy rozwojowe m.in. poprzez kontrakty terytorialne, gdzie można pozyskać finansowanie rządowe oraz inicjując partnerstwo publiczno-prywatne (umożliwiające finansowanie prywatne w sferze usług publicznych), a także poprzez partnerstwo publiczno-publiczne (np. poprzez dofinansowanie umów partnerskich między JST). **Niezwykle istotna jest też swoista działalność lobbingowa** na szczeblu centralnym, gdzie zapada wiele decyzji o strategicznym znaczeniu dla regionu.

Konkretyzacja powyższej misji strategii odbywałaby się na drodze realizacji następujących **sześciu celów strategicznych**:

CEL STRATEGICZNY 1: KONCENTRACJA NA POPRAWIE INFRASTRUKTURY REGIONALNEJ

Rozbudowa, modyfikacja, usprawnienie elementów szeroko pojętej infrastruktury (m.in. transportowej, telekomunikacyjnej, społecznej, administracyjnej) stanowią warunek *sine qua non* powodzenia realizacji innych celów strategii województwa świętokrzyskiego. Efekty inteligentnych specjalizacji, rozwoju innowacyjności, poprawy jakości kapitału ludzkiego pozostaną jedynie w sferze intencyjnej **dopóki jakościowej poprawie nie ulegnie dostępność zewnętrzna i wewnętrzna regionu**. Pomimo przewartościowania priorytetów UE w nowej perspektywie finansowej na lata 2014-2020, zmierzającego do wyraźnego przeniesienia akcentu na działania zorientowane na poprawę konkurencyjności, należy stanowczo dążyć do wykorzystania przyszłej transzy wsparcia unijnego na poprawę infrastruktury. Wszystkie inwestycje powinny mieć racjonalny charakter bazujący na długookresowym rachunku ekonomicznym (uwzględniającym m.in. koszt utrzymania nowych elementów infrastruktury, przyszły popyt na korzystanie z nich, itp.).Mając na uwadze powyższe sformułowano następujące cele operacyjne:

a) poprawa infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej czyli bliżej siebie i świata;

W kontekście niekorzystnego usytuowania województwa świętokrzyskiego w systemie autostrad oraz Europejskiej Sieci Transportowej TEN-T bardzo istotne jest sprawne skomunikowanie regionu z aglomeracjami Warszawy, Krakowa, Katowic, Łodzi oraz Lublina, Rzeszowa i Wrocławia;

Kluczowym postulatem jest:

- osiągnięcie standardów dróg ekspresowych S7 i S74 , umożliwiające włączenie regionu w system autostrad
- dalsza rozbudowa dróg krajowych usprawniająca zewnętrzne powiązania gospodarcze regionu (drogi nr 9, 42, 73, 78, 79)
- podnoszenie standardów i stworzenie spójnej sieci dróg wojewódzkich stymulującej rozwój regionu
- poprawa komunikacji kolejowej z otoczeniem regionu, szczególnie poprzez modernizację linii kolejowej nr 8 i 25
- modernizacja i dalsza dynamiczna aktywizacja linii kolejowej Linia Hutnicza Szerokotorowa (LHS)
- powstanie Metropolitalnej Kolei Świętokrzyskiej połączenia kolejowego, umożliwiającego wyraźny wzrost wewnętrznej dostępności regionu i tym samym bardziej efektywną dystrybucję wypracowywanych w województwie dochodów. Szybkie i komfortowe Metropolitalne Koleje Świętokrzyskie miałyby przebiegać przez Busko Zdrój, Kielce, Suchedniów, Skarżysko Kamienną, Starachowice i Ostrowiec Świętokrzyski, a także łączyć Kielce z Włoszczową, tym samym pozwalając na połączenie z Centralną Magistralą Kolejową (CMK), co znakomicie poprawiłoby warunki podróżowania do Warszawy i aglomeracji związanej z Katowicami;

Rysunek 5. Projekt Metropolitalnej Kolei Świętokrzyskiej.

Źródło: Opracowanie własne.

- Kontynuacja działań zmierzających do powstania w przyszłości infrastruktury lotniskowej w województwie świętokrzyskim
- w dzisiejszych czasach zdominowanych przez rozwój technologii informatycznych nie wymaga głębszego uzasadnienia konieczność rozwoju sieci szerokopasmowego Internetu w każdym zakątku regionu. Ma to niebagatelny związek nie tylko z rozwojem przedsiębiorczości, e-biznesu, ułatwieniami administracyjnymi, ale też z wydatną poprawą pozyskiwania informacji dotyczących rynku pracy. To z kolei sprzyja włączeniu społecznemu osób biernych zawodowo;

b) poprawa infrastruktury społecznej i usług publicznych czyli wzrost kapitału społecznego, wsparcie zatrudnienia i wyższa jakość życia w regionie;

Realizacja powyższego celu winna obejmować m.in.:

- usprawnienie materialnego i organizacyjnego takich instytucji jak m.in.: szpitale, sanatoria, domy pomocy społecznej, szkoły, przedszkola, obiekty kulturalne, obiekty sportowe, instytucje administracji publicznej. Jest to szczególna sfera oddziaływania na rozwój regionalny, ponieważ wiąże się ze stosunkowo szybko odczuwalnymi efektami przez społeczność regionu. Odpowiednio zaprogramowane wsparcie rozwoju instytucji społecznych (nie o charakterze punktowym, ale kompleksowym) **pozwoli na progres w zakresie kapitału społecznego regionu**, m.in. poprzez wzrost identyfikacji mieszkańców z województwem, wynikający z poprawy jakości świadczonych usług przez instytucje społeczne - w tym administrację. Region przyjazny mieszkańcom da większą szansę na to, aby sami ludzie poczuli się w większym stopniu gospodarzami swojego województwa. Będzie to istotny krok w kierunku społeczeństwa obywatelskiego, będącego wyraźnym wsparciem dla procesów rozwojowych. Elementy infrastrukturalne stanowią istotny czynnik rozwoju kapitału społecznego kształtowany w dużym stopniu przez władze samorządowe. Efektywna realizacja wszystkich celów strategicznych i operacyjnych wyeksponowanych w niniejszym dokumencie stworzy zarówno w sposób bezpośredni, jak i pośredni silny fundament dla rozwoju tego rodzaju kapitału;
- wspieranie zatrudnienia, włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa. Warto dostrzec, iż kluczową rolę w niwelowaniu tego typu problemów odgrywa dynamiczny rozwój gospodarczy, generujący popyt na siłę roboczą. Stąd też główne znaczenie dla poprawy sytuacji na rynku pracy i warunków materialnych ludności powinny odgrywać te elementy strategii, które odnoszą się wprost do stymulowania działalności gospodarczej i pełnego uwalniania gospodarczych potencjałów regionu. Nie oznacza to jednak, że nie powinno się usprawniać funkcjonowania instytucji pomagających w efektywnym łączeniu podażowej z popytową częścią rynku pracy. **W szczególności należy skoncentrować uwagę i dostępne możliwości finansowe na wsparciu ludzi młodych** w zakresie zdobywania pracy (nie tylko pierwszej). Wysokie bezrobocie wśród najmłodszych uczestników rynku pracy oraz duży odsetek osób biernych zawodowo generują bardzo wysokie długookresowe straty dla gospodarki województwa i jawią się jako jeden z najważniejszych problemów społecznych;

- rozbudowę infrastruktury mieszkaniowej umożliwiającej zakładanie rodzin ludziom młodym i skłaniającej do osiedlania się;
- wspieranie instytucji publicznych działających w obszarze bezpieczeństwa publicznego i ratownictwa oraz systemów bezpieczeństwa cyfrowego;
- poprawę bezpieczeństwa społecznego poprzez zintegrowany system wsparcia dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz przeciwdziałania dysfunkcjom;
- rozwój sektora ekonomii społecznej jako istotnego elementu systemu zaspokajania potrzeb społecznych;

c) rozwój harmonijny i ład przestrzenny czyli nie zapominajmy o tym co już jest;

Jedną z zasad budowy dokumentu strategicznego jest koncentracja na określonych celach. Taki sposób konstrukcji strategii podyktowany jest dążeniem do wzrostu efektywności alokowanych w ramach strategii zasobów oraz do uniknięcia zbyt dużego ich rozproszenia. Tym niemniej **nie wolno zapominać o tych elementach rzeczywistości regionalnej, na których nie została zogniskowana uwaga w postaci odpowiednich zapisów strategii.** W kontekście zagadnień infrastrukturalnych dotyczy to wszystkich składników majątku, które już funkcjonują (np. istniejące drogi, sieci kanalizacyjne, itp.). Koncentracja na tworzeniu nowych elementów infrastruktury nie powinna prowadzić do zaniechań w zakresie już istniejącego majątku i co za tym idzie do jego dekapitalizacji. Innymi słowy, nie wolno dopuścić do sytuacji, gdy korzyści z nowych rozwiązań infrastrukturalnych będą redukowane, a nawet równoważone przez koszty nieodpowiedniego traktowania już istniejącego majątku. Regionu nie stać na zaniechania. Realizacja powyższego celu winna obejmować m.in.:

- przywrócenie funkcjonalności sieci dróg wojewódzkich, powiatowych i gminnych;
- skuteczne egzekwowanie norm obciążeń na poszczególnych typach dróg;
- wytyczenie korytarzy drogowych dla transportu ciężkiego;
- tworzenie systemu obwodnic chroniących zabudowę miast i spokój mieszkańców;
- inwestycje zwiększające bezpieczeństwo na krytycznych odcinkach dróg;
- przeciwdziałanie niszczeniu mienia publicznego;
- przeciwdziałanie chaotycznej i niekontrolowanej suburbanizacji;
- harmonijną zabudowę - unikanie dysonansu pomiędzy nowymi i już istniejącymi obiektami.

CEL STRATEGICZNY 2: KONCENTRACJA NA KLUCZOWYCH GAŁĘZIACH I BRANŻACH DLA ROZWOJU GOSPODARCZEGO REGIONU

Płaszczyzna gospodarcza rozwoju regionalnego warunkuje większość jego pozostałych elementów, jak np. rozwój społeczny czy kulturalny. Dlatego też niezmiernie istotne jest **skoncentrowanie się na tych aspektach gospodarki, które w okresie realizacji strategii umożliwią osiągnięcie realnych rezultatów**, przy jednoczesnym zrozumieniu logiki takiej koncentracji przez opinię publiczną. Chodzi tu o wymierne działania w zakresie wsparcia gałęzi i branż mających obecnie relatywnie istotne

znaczenie dla rozwoju gospodarczego regionu oraz tych, które z czasem zostaną zidentyfikowane jako perspektywiczne dla województwa. Kluczowe jest tu zrozumienie, iż **innowacyjność w zakresie produktu, procesu technologicznego, systemu organizacji i marketingu nie jest immanentnie związana z najnowszymi branżami i gałęziami** gospodarczymi. Nanotechnologia, biotechnologia, mikro- i nanoeletronika, a także inne dziedziny nauki mogą i powinny być włączone w proces modernizacji obszarów gospodarki, które często uznawane są za tradycyjne i tym samym wydatnie przyczyniać się do wzrostu ich innowacyjności i konkurencyjności.

Dążąc do uniknięcia zatamowania powyższego celu strategicznego sugeruje się realizację zaproponowanych niżej celów o charakterze operacyjnym. Ich osiągnięcie przyczyni się do dywersyfikacji kluczowych dla gospodarki regionu gałęzi i branż. Analiza tendencji wzrostu gospodarczego województwa świętokrzyskiego wskazuje, iż region ten - z racji istotnej roli budownictwa - charakteryzuje się relatywnie wysoką dynamiką PKB w okresie prosperity w gospodarce światowej, natomiast w czasie recesji reaguje na dekonunkturę ze stosunkowo dużą wrażliwością, co znajduje odzwierciedlenie w negatywnej stopie wzrostu gospodarczego. Postulowany - poprzez operacjonalizację celu strategicznego - wzrost zróżnicowania głównych determinant rozwoju gospodarczego regionu będzie przyczyniał się do zmniejszenia siły, z jaką zmiany tendencji na rynkach światowych przekładają się na gospodarkę województwa świętokrzyskiego.

a) cenna spuścizna - ugruntowanie pozycji przemysłu i budownictwa w regionie;

dynamicznie rosnące koszty pracy w Chinach – obecnej „fabryce świata” (10-krotny wzrost od 1997 r.); duża skłonność do naśladownictwa przez chińskich producentów towarów tworzonych przez filie zachodnich korporacji; wysoka zmienność popytu konsumpcyjnego implikująca konieczność ograniczenia czasu dostawy wielu towarów; spadek znaczenia kosztów pracy w całości kosztów produkcji przemysłowej; gospodarcze względy strategiczne (szczególnie istotne w obliczu dużej niepewności związanej z integracją europejską) wskazują na nadejście swoistego renesansu przemysłu. Coraz częściej w kręgach naukowych i biznesowych akcentowana jest reindustrializacja gospodarek państw rozwiniętych. Istotne znaczenie przemysłu dla rozwoju całej gospodarki wydaje się być potwierdzane przez przykład Niemiec. Z kolei ograniczenie roli tego sektora w niektórych województwach (np. w zachodniopomorskim) na skutek głębokiej restrukturyzacji negatywnie rzutuje na rozwój. Fakt relatywnie dużego znaczenia wytwórczości w strukturze gospodarczej świętokrzyskiego (w 2009 r. 27,4% udziału w WDB; w przypadku Polski 24,6%) wskazuje na **konieczność wspierania takich charakterystycznych gałęzi dla gospodarki regionu jak m.in. przemysł: metalurgiczny, maszynowy, motoryzacyjny, odlewniczy, wydobywczy, przeróbki surowców skalnych**. Permanentne deficyty infrastrukturalne w Polsce dają możliwość rozwoju i akumulacji kapitału w zakresie produkcji materiałów budowlanych oraz samego budownictwa (pełniącego na tle całego kraju relatywnie istotną rolę w tworzeniu WDB regionu).

W kontekście powyższego niezwykle istotne jest:

- ukierunkowanie procesu wdrażania innowacji m.in. na poprawę technologii produkcji/wydobycia, poprawę jakości produktu/usługi, usprawnienia w zakresie

organizacji pracy i marketingu, wzrost poziomu przetworzenia surowców, a przez to nadania im większej wartości dodanej. Innowacyjność to przecież nie tylko zupełnie nowy produkt, czy technologia, ale również umiejętne dostosowanie produktu do potrzeb zmieniającej się rzeczywistości, czy też nadanie mu specyficznych walorów. W tym kontekście warto wspierać **rozwój budownictwa inteligentnego**;

- pomoc w promocji produktów i usług; w tym tworzenie misji gospodarczych;
- wykorzystanie i rozwijanie potencjału Specjalnej Strefy Ekonomicznej „Starachowice” wraz doświadczeniami podmiotu zarządzającego jako narzędzia polityki regionalnej w celu poprawy warunków rozwoju gospodarczego dla kluczowych branż
- kształtowanie profilu szkolnictwa zawodowego i wyższego zgodnie z oczekiwaniami rynku;
- tworzenie i rozwój formalnych klastrów, umożliwiających realizację zewnętrznych korzyści skali.

b) targi kieleckie bramą łączącą świętokrzyskie ze światem - rozwój przemysłu spotkań;

Kielce jako dynamicznie rozwijający się ośrodek targowy w Polsce zajmują drugą pozycję w tej branży po stolicy Wielkopolski, aczkolwiek specjalności tych dwóch miast nie pokrywają się. Oprócz bezpośrednich korzyści dla regionu tego typu imprez niezwykle istotne są pośrednie profity związane z promocją miasta i regionu, jako miejsca prowadzenia działalności biznesowej, ale też odpowiedniej destynacji dla wypoczynku i rekreacji. Stąd też za priorytetowe trzeba uznać:

- poprawę infrastruktury (dostępność targów i samego regionu);
- promocję branży targowo-wystawienniczej;
- stopniowe poszerzanie funkcji targowych, wystawienniczych i kongresowych oraz innych pomocniczych, wzmacniających pozycję województwa w układzie regionalnym Polski i Europy;
- ścisłe powiązanie promocji targów z promocją inwestycyjną województwa. Trzeba wykorzystać potencjał, który już istnieje, a którego wiele regionów nie ma, czyli fakt, że wiele firm przybywa bezpośrednio do województwa. To spory kapitał początkowy, który może przynieść intratne rezultaty. **Mądre połączenie projektów infrastrukturalnych z zarządzaniem branżą kongresowo-targową to wielka szansa dla regionu.**

c) ekologiczna żywność – czyli zaspokajanie rosnącego popytu na tradycję;

rosnące **zapotrzebowanie na zdrową, ekologiczną żywność** – w szczególności poza granicami kraju - daje podstawy do wsparcia gałęzi warzywno-sadowniczej. W kontekście powyższego celu operacyjnego należy wspomnieć m.in. o:

- uzupełnieniu/modyfikacji elementów infrastruktury produkcyjnej;
- promocji produktów w kraju i zagranicą; w tym organizacji misji handlowych;
- pomocy przy tworzeniu sieci zbytu dla produktów rolnych;
- wsparciu przetwórstwa płodów rolnych;
- pomocy w uzyskaniu rynków zbytu poza UE;
- koncentracji pomocy na inicjatywach o charakterze pro-innowacyjnym, pozwalających osiągnąć większą wydajność i niższe koszty produkcji, ale też dających szansę na tworzenie nowych atrakcyjnych produktów spożywczych.

d) pakietyzacja i komercjalizacja produktu turystycznego – czyli rynkowa gra zespołowa;

niebagatelny wyzwanie jest umiejętne skonstruowanie produktu turystycznego wyróżniającego województwo świętokrzyskie (poskładanie wielu elementów – kulturowych, uzdrowiskowych, przyrodniczych, historycznych, kulinarnych - w jedną atrakcyjną i przekonującą całość). Rozwiązaniem umożliwiającym pełniejsze wykorzystanie potencjału turystycznego i przyrodniczego regionu, wysokiego zróżnicowania wewnątrzregionalnego, wielowiekowego i bogatego dziedzictwa kultury materialnej i duchowej jest **pakietyzacja (kompleksowość) oferty turystycznej**. Powinna ona opierać się na wspólnym zaangażowaniu różnych destynacji turystycznych w tworzeniu wspólnych (często wiązanych) inicjatyw, atrakcji, biletów. Przede wszystkim trzeba skoncentrować się na rozwoju produktu turystycznego w układzie wewnątrzregionalnym, zorientowanym na turystykę „weekendową”. Realizacja powyższego celu winna obejmować m.in.

- rozbudowę i modernizację infrastruktury turystycznej;
- wsparcie władz samorządowych w zakresie promocji regionu, wykorzystującej różne kanały dotarcia do potencjalnego klienta;
- rozwój turystyki wydatnie wykorzystującej bogate dziedzictwo kulturowe regionu;
- rozwój specjalności w zakresie turystyki zdrowotnej (uzdrowiskowej, rehabilitacyjnej, profilaktycznej, rewitalizacyjnej i geriatrycznej);
- wspieranie szkoleń zmierzających do wzrostu standardu świadczonych usług turystycznych;
- *coaching*.⁴

e) specjalizacje przyszłości czyli rozwój branż, które zostaną zidentyfikowane z czasem jako rzeczywiście perspektywiczne oraz specjalizacja w skali ponadregionalnej;

⁴Proces doskonalenia kwalifikacji pod kierunkiem osobistego trenera przez nabywanie nowych umiejętności, korygowanie nieskutecznych zachowań.

z czasem mogą i z całą pewnością będą wyłaniać się nowe możliwości specjalizacji regionalnej. Rozwój poszczególnych rynków, zmiany w gospodarce globalnej, zmienne tendencje w zakresie popytu konsumpcyjnego, kreacja nowych potrzeb będą - nawet w nieodległej przyszłości - stwarzać potencjalne szanse dla ukształtowania się **niszy specjalizacyjnej dla firm zlokalizowanych na terytorium województwa świętokrzyskiego**. Za kluczowe należy uznać zatem poprawne zidentyfikowanie określonych branż i gałęzi jako rzeczywiście perspektywicznych. Głównym kryterium powinno być tu pojawienie się w regionie znaczących elementów rynku dla danej branży/gałęzi - zarówno o charakterze podażowym, jak i popytowym. Realizacja powyższego celu winna obejmować m.in.

- obserwację zachodzących zmian na poszczególnych rynkach branżowych, angażująca regionalną społeczność naukową, biznesową i samorządową przy wsparciu ekspertów zewnętrznych. Jej głównym celem jest identyfikacja rzeczywiście perspektywicznych obszarów specjalizacji gospodarczej;
- odpowiednio sprofilowane wsparcie dla zidentyfikowanych perspektywicznych branż (elastyczny system edukacji, pomoc ze strony instytucji otoczenia biznesu, sprzyjanie tworzeniu klastrów i sieci współpracy gospodarczej, itp.);
- w sytuacji braku sprecyzowanego charakteru specjalizacji o charakterze ponadregionalnym (m.in. w makroregionie „Polska Wschodnia”) należy utrzymywać gotowość do tego typu współpracy, która wiązałaby się z profitami dla regionu nie ograniczając przy tym jego żywotnych interesów.

W kontekście realizacji niniejszego celu strategicznego niezwykle istotne jest wpisanie jak największej liczby wyartykułowanych wyżej branż i gałęzi - w tym zidentyfikowanych jako rzeczywiście perspektywiczne m.in. w oparciu o Regionalną Strategię Innowacji - do kategorii specjalizacji inteligentnych (*smart specializations*) wymaganych przez Komisję Europejską.

CEL STRATEGICZNY 3: KONCENTRACJA NA BUDOWIE KAPITAŁU LUDZKIEGO I BAZY DLA INNOWACYJNEJ GOSPODARKI

Rynek innowacji można podzielić na stronę podażową i popytową. Pierwszą z nich tworzą uczelnie, jednostki badawcze, parki technologiczne, inkubatory przedsiębiorczości, regionalny system innowacyjności, infrastruktura badawcza, etc. Popyt na innowacyjność zgłaszany jest natomiast przez sektor przedsiębiorstw i jest w dużej mierze funkcją rozwoju gospodarczego kraju/regionu. Przedsiębiorstwa same z siebie zgłaszają realny popyt na nowe technologie (a nie deklaracyjny związany z wdrażaniem mocno dyskusyjnych innowacji) wraz ze wzrostem kosztów pracy i tym samym utratą kosztowej przewagi konkurencyjnej. **Dyskrecjonalne, urzędowe wykreowanie wspomnianego popytu jest rzeczą mało prawdopodobną.** Dbanie o stronę podażową rynku innowacji, przyjazne warunki dla przedsiębiorczości oraz rozwój kapitału ludzkiego i społecznego powinny uzyskać status celów operacyjnych pozwalających na pielęgnowanie obecnych innowacyjnych inicjatyw, a także stanowiących swoisty „ruch wyprzedzający” w kierunku przedsiębiorstw, które zaczynają zgłaszać popyt na innowacje w przyszłości:

a) sprzyjanie kumulowaniu kapitału ludzkiego czyli zdrowi, kreatywni i wykształceni ludzie jako podstawa jakiegokolwiek myślenia o pomyślnej przyszłości;

Realizacja powyższego celu winna obejmować m.in.:

- umiejętne profilowanie wykształcenia, z naciskiem na kierunki ścisłe;
- koncentrację na eliminacji strukturalnych niedopasowań na rynku pracy;
- wprowadzanie i promowanie elastycznych form zatrudnienia;
- poprawę jakości kształcenia na wszystkich poziomach edukacji i wzrost prestiżu regionalnych uczelni;
- wspieranie, poprawa dostępności i wzrost efektywności kształcenia ustawicznego;
- istotną rolę w systemie szkolnictwa wyższego winna uzyskać dyscyplina nauk o życiu (*Life Science*), będąca odpowiedzią na potrzeby generowane przez negatywne trendy demograficzne;
- rozwój wydziału lekarskiego, działającego w ścisłej kooperacji z wyspecjalizowanymi ośrodkami służby zdrowia w województwie świętokrzyskim;
- sprzyjanie postawom kreatywnym, nawet za cenę podwyższonego ryzyka i „utopionych” kosztów;
- efektywna opieka zdrowotna - poprawa poziomu zdrowia oraz związanej z nim jakości i zdrowego trybu życia;
- rozwój systemu usług umożliwiających efektywne uczestnictwo osób starszych w życiu społecznym;
- digitalizacja zbiorów dziedzictwa kulturowego, ułatwiająca dostęp do dóbr kultury;
- powstrzymanie procesów emigracji, szczególnie osób młodych i wykształconych oraz stymulowanie procesów reemigracji i imigracji.

Powyższe daje szansę na istotny wzrost jakości kapitału ludzkiego, ale nie gwarantuje odpowiedniej wielkości jego zasobów. **Zatrzymanie młodych ludzi w regionie bądź ich powrót po odbyciu studiów i zdobyciu doświadczenia poza województwem jest zadaniem kluczowym**, którego powodzenie zależy przede wszystkim od efektywności realizacji strategii w zakresie stymulowania rozwoju gospodarczego i tworzenia miejsc pracy. W kontekście powyższego należy też dążyć do utworzenia **Specjalnej Strefy Demograficznej** jako instrumentu przeciwdziałania negatywnym tendencjom demograficznym. W ramach SSD przewiduje się działania kierowane przede wszystkim do rodzin, uwzględniające tworzenie miejsc pracy, poprawę systemu edukacji i opieki nad dziećmi oraz rozwój usług dla osób starszych.

b) usprawnianie i rozwój regionalnego systemu innowacji – czyli potrzeba wzmocnienia istniejącego fundamentu dla przepływu i ucieleśniania wiedzy;

Realizacja powyższego celu operacyjnego winna obejmować m.in.:

- znoszenie barier w kooperacji pomiędzy samorządem, uczelniami, jednostkami badawczymi, parkami technologicznymi i przedsiębiorstwami. Stanowi to warunek konieczny powstawania innowacji i ich komercjalizacji. Samorząd województwa powinien odgrywać kluczową rolę jako inicjator współpracy oraz jej koordynator. Istotnym bodźcem powinno być tu wspólne wypracowanie inicjatyw mogących zostać zakwalifikowanymi jako tzw. inteligentna specjalizacja (*smart specialization*);
- promocję współpracy w ramach regionalnego systemu innowacji;
- propagowanie wśród małych i średnich przedsiębiorstw korzyści płynących z zastosowania rozwiązań innowacyjnych oraz szczególna pomoc przy realizacji tego typu projektów. Powyższy postulat wynika z faktu relatywnie niskiego potencjału finansowego, ludzkiego i doświadczenia w sektorze MŚP w porównaniu do dużych firm, dysponujących odpowiednim zapleczem i środkami pozwalającymi na implementację nowych innowacyjnych rozwiązań;
- stymulowanie powstawania konsorcjów w zakresie działalności B+R;
- wpisanie całego systemu tworzenia innowacji we wspieranie specjalizacji regionu, o których mowa w Celu strategicznym 2;
- lobbing na szczeblu centralnym, oparty na ścisłej współpracy regionalnego środowiska naukowego, biznesowego i politycznego, w celu zapisania kluczowych inicjatyw regionalnych w zakresie innowacyjności w dokumentach państwowych.

c) tworzenie sprzyjających warunków dla przedsiębiorczości w tym przede wszystkim sektora MŚP – czyli dla podmiotów, które finalnie decydują o innowacyjności;

jak wspomniano wcześniej to sektor przedsiębiorstw generuje popyt na innowacje. Z tego, a także szeregu innych względów (jak np. pozytywny wpływ na rynek pracy, bazę podatkową, konkurencyjność regionu, itp.) za priorytetowe należy uznać zmierzanie do poprawy warunków funkcjonowania przedsiębiorczości. Władze samorządowe winny czynić to na wiele sposobów m.in. poprzez:

- rozwój odpowiednio sprofilowanego szkolnictwa zawodowego;
- wspieranie rozwoju efektywnych instytucji otoczenia biznesu (w tym funduszy poręczeniowych, pożyczkowych, załączkowych i podwyższonego ryzyka);
- tworzenie platform informatycznych dla firm;
- wspieranie powiązań sieciowych pomiędzy przedsiębiorcami;
- stymulowanie i pielęgnowanie rozwoju przedsiębiorczości akademickiej (m.in. firm typu *spin out i spin off*);

- wspieranie tworzenia nowych i rozwoju istniejących klastrów jako źródeł zewnętrznych korzyści skali (w tym dążenie do wzrostu świadomości przedsiębiorców o korzyściach wynikających z powiązań kooperacyjnych);
- opiekę po-inwestycyjną przeciwdziałającą relokalizacji działalności gospodarczej;
- przygotowywanie atrakcyjnych terenów inwestycyjnych zarówno dla inwestycji typu *greenfield*, jak i *brownfield*;
- działalność promocyjną;
- stymulowanie przedsiębiorczości na terenie województwa poprzez wykorzystanie coraz istotniejszej roli branży kongresowo-targowej w regionie;
- wsparcie dla sektora małych i średnich przedsiębiorstw pozwalających regionalnej gospodarce na stosunkowo elastyczne reagowanie na zachodzące na rynkach globalnych zmiany. Duże deficyty wspomnianego sektora w zakresie informacji wskazują na **konieczność wydatnego wsparcia małej i średniej przedsiębiorczości** szczególnie w tym zakresie;
- prowadzenie działań zmierzających do większego poczucia bezpieczeństwa przedsiębiorców regionalnych, będącego jednym z kluczowych warunków rozkwitu działalności biznesowej;
- szczególne wsparcie firm komercjalizujących wynalazki naukowe.

CEL STRATEGICZNY 4. KONCENTRACJA NA ZWIĘKSZENIU ROLI OŚRODKÓW MIEJSKICH W STYMULOWANIU ROZWOJU GOSPODARCZEGO REGIONU

Istotna rola ośrodków miejskich jako swoistych biegunów wzrostu pozwalających na dystrybucję dochodów na obszary charakteryzujące się niskim poziomem przedsiębiorczości winna zostać uwypuklona jako cel strategiczny. Łączny potencjał stolicy województwa, ośrodków subregionalnych (Ostrowiec Świętokrzyski, Skarżysko Kamienna, Starachowice i Sandomierz) i lokalnych (m.in. Busko-Zdrój, Jędrzejów, Kazimierza Wielka, Końskie, Opatów, Pińczów, Staszów, Włoszczowa) oraz ich wzajemna współpraca ma duże znaczenie dla zwiększenia konkurencyjności regionu i poprawy jego spójności terytorialnej. Poniżej wyszczególniono cele o charakterze operacyjnym:

a) Kielecki Obszar Metropolitalny jako ważny stymulator rozwoju całego regionu;

Wzmacnianie potencjału gospodarczego Kielc jest koniecznym warunkiem pomyślnego rozwoju całego regionu. Można bowiem mówić zarówno o bezpośrednim oddziaływaniu Kielc na swój obszar funkcjonalny, jak również o potencjalnym pośrednim wpływie tego miasta na ośrodki subregionalne i lokalne ośrodki wzrostu. Kielce nie powinny być w żadnym wypadku traktowane jako przeszkoda w rozwoju innych mniejszych ośrodków miejskich.

Realizacja powyższego celu winna obejmować m.in.:

- dążenie do rozwoju funkcji metropolitalnych stolicy województwa świętokrzyskiego;

- usprawnienie systemu komunikacji publicznej wewnątrz Kieleckiego Obszaru Metropolitalnego;
- wspieranie rewitalizacji miasta;
- wspieranie dużych imprez kulturalnych o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym;
- kreowanie klimatu kooperacji oraz dokumentowanie, że rozwój Kielc jest bardzo korzystny dla całego województwa świętokrzyskiego.

b) ośrodki miejskie jako subregionalne i lokalne bieguny wzrostu;

Potencjały gospodarcze sąsiadujących ze sobą obszarów funkcjonalnych: miasta wojewódzkiego z subregionalnymi oraz lokalnymi, jak również subregionalnych i lokalnych pomiędzy sobą, powinny poprzez wzajemne oddziaływanie i uzupełnianie się skuteczniej niż samodzielnie przyczyniać się do kreowania i przyciągania nowych przedsięwzięć gospodarczych. Przy odpowiednio skoordynowanym i konsekwentnym działaniu władz regionalnych i lokalnych, polskie i zagraniczne podmioty gospodarcze lokujące w stolicy województwa swoje siedziby mogłyby skłaniać się do *outsourcingu* bądź przeniesienia pewnych elementów łańcucha tworzenia wartości dodanej – związanych z usługami informatycznymi czy też procesem produkcyjnym – do innych miast regionu. Z upływem czasu wsparcie publiczne uzupełniane byłoby coraz silniejszymi efektami aglomeracyjnymi, generowanymi w tych ośrodkach miejskich. W dobie rozwijających się niezwykle dynamicznie możliwości komunikacyjnych w zakresie technologii ICT oraz dążenia firm do minimalizacji kosztów **wspieranie ośrodków miejskich (głównie subregionalnych), przy wykorzystaniu rosnącej popularności Kielc, jest zadaniem bardzo ważnym** z punktu widzenia integracji funkcjonalnej i wynikającej z niej korzyści dla rozwoju całego regionu. W powyższym kontekście, niezwykle istotna i pomocna może być umacniająca się pozycja stolicy województwa w branży kongresowo-targowej stanowiącej swoistą „bramę” łączącą region ze światem.

Realizacja powyższego celu winna obejmować m.in.:

- tworzenie na terytorium wspomnianych ośrodków miejskich inkubatorów przedsiębiorczości i instytucji otoczenia biznesu;
- wspieranie rewitalizacji subregionalnych i lokalnych ośrodków wzrostu;
- rozwijanie w miastach subregionalnych funkcji publicznych o znaczeniu regionalnym (wojewódzkim)
- poprawę infrastruktury komunikacyjnej i telekomunikacyjnej – przede wszystkim wzrost dostępu do szybkiego transferu internetowego;
- wzrost poziomu usług publicznych i komunalnych;
 - rozwój wyższego szkolnictwa zawodowego, wsparcia szkolnictwa średniego o profilu technicznym oraz rozwoju instytucji zajmujących się kształceniem ustawicznym

- ułatwienie inwestowania kapitału poprzez racjonalną politykę przestrzenną zmierzającą do planistycznego przygotowania oferty terenów inwestycyjnych
- prowadzoną w oparciu o monitoring zmian w zagospodarowaniu przestrzennym i ocenę aktualności obowiązujących dokumentów planistycznych.
- skoordynowane i konsekwentne działanie władz regionalnych i lokalnych mające na celu spójność terytorialną całego województwa.

CEL STRATEGICZNY 5. KONCENTRACJA NA ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Obszary wiejskie obejmują zdecydowaną większość terytorium województwa świętokrzyskiego, co więcej w rolnictwie zatrudnionych jest ponad 24% ogółu pracowników w regionie, co stanowi drugi najwyższy udział w kraju. Mając na uwadze powyższe i abstrahując od historycznych uwarunkowań tego stanu rzeczy należy poświęcić szczególną uwagę rozwojowi obszarów wiejskich. Służyć temu powinien;

a) rozwój usług publicznych;

priorytetem w zakresie rozwoju obszarów wiejskich jest konsekwentna poprawa dostępności i jakości standardowych usług publicznych. Realizacja powyższego celu operacyjnego winna obejmować m.in.:

- dążenie do poprawy dostępności i jakości opieki medycznej na terenach wiejskich;
- dążenie do poprawy dostępności i jakości usług edukacyjnych (w tym edukacji przedszkolnej);
- wzrost dostępności do szerokopasmowego Internetu;
- znaczącą poprawę dostępności do miejskich rynków pracy;
- dążenie do poprawy dostępności i jakości infrastruktury sportowo-rekreacyjnej.

b) rozwój nowoczesnego rolnictwa;

za kluczowe należy uznać dążenie do zmian strukturalnych w rolnictwie i co za tym idzie wizerunku tego sektora w regionie i poza nim. Realizacja powyższego celu operacyjnego winna obejmować m.in.:

- dążenie do tworzenia silnych towarowych gospodarstw rolnych, umożliwiających prowadzenie dochodowej działalności - jest to główny warunek pomyślnej modernizacji i zmiany wizerunku sektora rolniczego;
- wzrost roli wojewódzkiego przetwórstwa spożywczego, będącego pod kontrolą kapitału regionalnego i bazującego na dostawach od gospodarstw rolnych z województwa świętokrzyskiego;

- wspieranie powiązań kooperacyjnych między producentami rolnymi – tworzenie silnych grup producenckich (integracja produkcji rolno-spożywczej) jako skutecznej metody wzrostu konkurencyjności przedsiębiorców regionalnych, zarówno w kontekście ekspansji rynku zbytu, jak i redukcji kosztów wytwórczości;
- wspieranie działalności inwestycyjnej, która przyczyniłaby się do wzrostu innowacyjności, a przez to produktywności w tym sektorze;
- inicjowanie i umacnianie powiązań pomiędzy sektorem rolniczym i rolno-spożywczym a sferą nauki i badań;
- rozwój kierunków na studiach wyższych o profilu rolniczym;
- rozwój instytucji wspomagających producentów rolnych (sortownie, giełdy rolne, itp.);
- wsparcie w postaci coachingu dla rolników zamierzających zmienić charakter swojej działalności rolniczej lub zmodernizować ją;
- ukierunkowanie na wsparcie uprawy biomasy;
- wsparcie specjalizacji w głównych branżach rolnictwa (cel strategiczny 2) - w tym przede wszystkim produkcji żywności ekologicznej.

c) rozwój funkcji pozarolniczych;

Bardzo wysoka dysproporcja pomiędzy udziałem sektora rolniczego w WDB regionu oraz w rynku pracy, będąca rezultatem zarówno z niskiej produktywności wielu branż rolniczych, jak i ukrytego bezrobocia powoduje, iż w sytuacji zmian agrarnych wynikających z realizacji powyższych postulatów może powstać niezagospodarowany zasób siły roboczej, która może zasilić kręgi bezrobotnych lub biernych zawodowo mieszkańców. Ponadto, obecna niekorzystna sytuacja na wielu obszarach wiejskich wynikająca m.in. z niskiej jakości gleb, czy też z niesprzyjającego ukształtowania geograficznego terenu wskazują na konieczność zintensyfikowania inicjatyw zorientowanych na wykształcanie się pozarolniczych funkcji obszarów wiejskich. Efektywne wdrażanie strategii dążące do rozwoju sektora przemysłowego i usługowego, rozbudowy infrastruktury podstawowej pomogą niwelować ten problem, częściowo ograniczą go też negatywne trendy demograficzne. Realizacja powyższego celu winna obejmować m.in.:

- rozwój działalności gospodarczej w szczególności z zakresu przetwórstwa spożywczego, pomoc w organizowaniu współpracy pomiędzy producentami rolnymi i przetwórcami;
- rozwój agroturystyki, który w przypadku województwa świętokrzyskiego – w przeciwieństwie do wielu innych polskich regionów - ma szansę wyjść poza sferę deklaracji;
- wsparcie reedukacji mieszkańców obszarów wiejskich;

- przygotowanie uzbrojonych terenów z dostępem do infrastruktury podstawowej w ramach uzupełnienia bądź kontynuacji istniejącej zabudowy zgodnie z realnym zapotrzebowaniem;
- wsparcie inwestycji w odnawialne źródła energii w szczególności wykorzystujących biomasę;
- przygotowywanie gotowych terenów pod inwestycje nie kolidujących z otaczającym zainwestowaniem.

CEL STRATEGICZNY 6. KONCENTRACJA NA EKOLOGICZNYCH ASPEKTACH ROZWOJU REGIONU

Rozwój zrównoważony to nośne i popularne hasło już nie tylko w kręgach naukowych, ale funkcjonujące z powodzeniem poza gronem akademickim. Postulat bogacenia się w sposób mało inwazyjny dla środowiska naturalnego znajduje odzwierciedlenie w dokumentach o charakterze strategicznym – w tym m.in. w opracowaniu Europa 2020. Należy jednakże pamiętać, iż **struktura gospodarcza województwa świętokrzyskiego uniemożliwia radykalne przechodzenie do gospodarki niskoemisyjnej** bez negatywnych konsekwencji dla rozwoju regionu i jego rynku pracy. Z całą pewnością nie wyklucza to jednak działań pozwalających województwu zmierzać w kierunku ograniczania negatywnych efektów środowiskowych, generowanych przez podmioty gospodarcze usytuowane na jego terytorium, co jednocześnie można połączyć z ograniczaniem kosztów produkcji związanych z redukcją zapotrzebowania na energię. Należy podkreślić konieczność budowania świadomości proekologicznej mieszkańców regionu, poprzez aktywną edukację i promocję postaw. Mając na uwadze powyższe warto zaproponować następujące cele operacyjne:

a) energia *versus* emisja czyli próba rozwiązania dylematu, jak nie szkodzić jednocześnie środowisku i gospodarce;

Należy dążyć do osiągnięcia korzystnych rezultatów ekonomicznych, przy jednoczesnym odciążeniu środowiska naturalnego, co przyczyni się do wzrostu komfortu życia mieszkańców regionu. Pozwoli to ograniczyć ryzyko niebezpiecznych przerw w dostawach prądu oraz podnieść atrakcyjność inwestycyjną województwa. Realizacja powyższego celu winna obejmować m.in.:

- promocję i wspieranie znacznie szerszego niż dotychczas wykorzystania odnawialnych źródeł energii (OZE) jako środka ograniczenia kosztów w firmach i gospodarstwach domowych stanowiącego istotny element dywersyfikacji źródeł energii;
- stymulowanie wprowadzenia do sieci energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych;
- rozwój rolnictwa energetycznego;
- rozwój produkcji elementów infrastruktury dla sektora opartego na odnawialnych źródłach energii;
- implementację niskoemisyjnych technologii węglowych;

- wspieranie działalności badawczo-rozwojowej (m.in. mikrotechnologii) zorientowanej na wykorzystanie odnawialnych źródeł energii oraz gospodarowanie energią;
- modernizację energetycznej, ciepłowniczej i gazowniczej sieci przesyłowej;
- integrację regionalnej sieci przesyłowej z sieciami zewnętrznymi;
- rozwój inteligentnych sieci energetycznych;
- rozwój komunikacji publicznej i jej promocja;
- sprzyjanie wykorzystywaniu pro-ekologicznych środków transportu;

b) inżynieria środowiska czyli dokończenie infrastruktury komunalnej oraz efektywne wykorzystanie zlewni Wisły;

Realizacja powyższego celu winna obejmować m.in.:

- racjonalne gospodarowanie odpadami (przede wszystkim na drodze recyklingu oraz utylizacji);
- poprawę gospodarki wodno-kanalizacyjnej;
- dyskонтowanie potencjału rzek i ich otoczenia dla potrzeb turystyki i rekreacji;
- zwiększanie retencji w zlewni Wisły;

c) adaptacja do zmian klimatycznych – przeciwdziałanie zagrożeniom powodziowym i suszy, a także innym klęskom żywiołowym;

Zachodzące zmiany klimatyczne mogą generować katastrofalne efekty zarówno na płaszczyźnie gospodarczej rozwoju regionalnego, jak i w szeroko rozumianym obszarze jakości życia mieszkańców. W przypadku województwa świętokrzyskiego jako główne zagrożenie o powyższym charakterze jawi się ryzyko powodzi. Efektywne przeciwdziałanie temu zagrożeniu pozwoli na wyeliminowanie strat z nim związanych. Ponadto, przyczyni się do zwiększenia atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej obszarów doliny Wisły zlokalizowanych na terytorium województwa świętokrzyskiego. Realizacja powyższego celu winna obejmować m.in.:

- rozbudowę i modernizację infrastruktury chroniącej przed powodziami w dorzeczu Wisły;
- rozwiązania organizacyjno-techniczne zmniejszające skutki powodzi, a także innych klęsk żywiołowych;
- racjonalna gospodarka przestrzenna na obszarach zagrożonych powodzią zmierzająca do wykluczenia zabudowy mieszkaniowej z tych terenów;

d) ochrona cennych zasobów przyrodniczych;

Wysoki potencjał województwa świętokrzyskiego w zakresie walorów przyrodniczych stwarza nie tylko szanse dla rozwoju gospodarczego w dziedzinie turystyki, lecz implikuje także konieczność odpowiedzialnej eksploatacji tych zasobów umożliwiającej ich wykorzystywanie przez przyszłe pokolenia. Realizacja powyższego celu winna obejmować m.in.:

- ochronę unikatowego charakteru Gór Świętokrzyskich i Ponidzia;
- ochronę walorów przyrodniczych rzek województwa;
- ochronę obszarów uzdrowiskowych;
- tworzenie infrastruktury zielonej oraz utrzymanie i powiększanie zasobów i powierzchni leśnej.

WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA, MIĘDZYREGIONALNA I PONADREGIONALNA

Międzynarodowa współpraca regionów jest ważnym czynnikiem wzrostu atrakcyjności i konkurencyjności województwa. Kluczowy jest udział województwa w tworzonych sieciach współpracy oraz wymiany doświadczeń pomiędzy regionami Unii Europejskiej w szczególności dotyczącej efektywności energetycznej i produktów turystycznych. Przygotowanie województwa w tych obszarach intensyfikacji działań promocyjnych oraz rozwoju różnorodnych form współpracy z partnerami z partnerami społecznymi (samorządami regionalnymi, organizacjami międzynarodowymi, uczelniami, podmiotami gospodarczymi).

Rozwój regionalny zależy w dużym stopniu od umiejętności stymulowania, kształtowania i pielęgnowania współpracy międzyregionalnej i ponadregionalnej. Województwa nie stanowią zamkniętych i odizolowanych enklaw, a bardzo często poszczególne ich obszary funkcjonalne odznaczają się wysokim stopniem powiązań z jednostkami terytorialnymi innych regionów przewyższającym siłę relacji z obszarami macierzystego województwa. Województwo świętokrzyskie jest elementem makroregionu Polski Wschodniej oraz graniczy z sześcioma województwami, z którymi wiąże go wspólne interesy. W związku z powyższym za niezwykle istotną płaszczyznę programowania rozwoju województwa świętokrzyskiego należy uznać obszary kooperacji z innymi regionami – w tym przede wszystkim sąsiednimi województwami.

Poniżej zaprezentowano główne kategorie tematyczne wspomnianej współpracy.

1. Infrastruktura drogowa:

- Przebieg i budowa drogi ekspresowej S74 Łódź - Kielce;
- Plany rozbudowy dróg wojewódzkich:
 - nr 785 połączenie m. Włoszczowa z Radomskiem;
 - nr 742 na odc. Włoszczowa – Przedbórz – Piotrków Trybunalski;

- nr 746 na odc. Końskie – Żarnów – Piotrków Trybunalski;
- Koordynacja oraz nadzór nad budową mostów na Wiśle;
- Rozbudowa drogi wojewódzkiej nr 723 na odc. Sandomierz – Tarnobrzeg;
- Rozbudowa dróg wojewódzkich:
 - Nr 754 połączenie m. Ostrowiec Św. – Kraśnik;
 - Nr 755 połączenie m. Ostrowiec Św. – Lublin;

2. Infrastruktura energetyczna:

- Przebieg korytarza linii energetycznej 400kV relacji stacja systemowa „Kielce 400 – Elektrownia Bełchatów”;

3. Infrastruktura przeciwpowodziowa:

- Współpraca w zakresie ochrony przeciwpowodziowej w dolinie Wisły i Pilicy;

4. Inicjatywy gospodarcze:

- Inicjatywa współpracy Sandomierza, Tarnobrzega i Stalowej Woli jako miejskiego obszaru funkcjonalnego;
- Rozwój klastra ceramiczno – budowlanego Końskie – Opoczno;
- Tworzenie warunków dla rozwoju współpracy międzynarodowej firm i przedsiębiorstw z regionu,

5. Turystyka i kultura:

- Wspólna promocja walorów kulturowych dla rozwoju funkcji turystycznej obszarów stykowych (np. Sandomierz oraz Baranów Sandomierski i muzeum Tarnowskich w Tarnobrzegu – Dzikowie);
- Przebieg międzynarodowego szlaku rowerowego Berlin – Lwów;
- Współpraca przy budowie ponadregionalnej trasy rowerowej (finansowanej z Programu Polska Wschodnia);
- Wykreowanie (przy współpracy z województwem małopolskim) międzyregionalnej magistrali turystycznej: Kraków – Sandomierz – Kazimierz Dolny (przebiegającej wzdłuż trasy nadwiślańskiej nr 79 i drogi wojewódzkiej nr 777 do przeprawy mostowej w Annopolu);
- Wspieranie działań służących umacnianiu tożsamości regionalnej, poprzez promocję i współpracę z regionami zagranicznymi.

6. Edukacja i nauka:

- Międzynarodowa i międzyregionalna współpraca naukowa na poziomie uczelni wyższych w dziedzinach badawczo – rozwojowych i technicznych;

7. Ochrona walorów przyrodniczych:

- Współpraca w zakresie obszarów chronionych – utworzenie proponowanego Parku Krajobrazowego Doliny Środkowej Wisły;

8. Ochrona zdrowia:

- Redefinicja zadań w zakresie ratownictwa medycznego oraz służby medycyny pracy w świetle zachodzących zmian w systemie emerytalno – rentowym, wymiana doświadczeń w zakresie informatyzacji zarządzania ochroną zdrowia oraz realizacji programów opieki zdrowotnej.

Skuteczne rozwiązywanie problemów o charakterze międzyregionalnym, a także wspólne inicjatywy na różnych płaszczyznach będą stanowić silny bodziec dynamizujący procesy rozwojowe województwa świętokrzyskiego. Niezwykle istotna jest również współpraca ponadregionalna umożliwiająca efektywniejszą realizację celów wspólnych dla grupy województw (swoiste osiągnięcie strategicznych efektów skali). W tym kontekście w szczególności bardzo ważne jest aktywne uczestnictwo województwa świętokrzyskiego w kształtowaniu finalnych zapisów Strategii oraz Programu dla Polski Wschodniej. Kooperacja o charakterze ponadregionalnym wzmacnia wydatnie szansę lobbowania na poziomie centralnym, które powinno stanowić niezmiernie ważny wymiar realizacji celów SRWŚ.

V. Obszary Strategicznej Interwencji

Fakt znaczącego zróżnicowania wewnątrzterytorialnego rozwoju gospodarczego, społecznego i przestrzennego województwa świętokrzyskiego powoduje, iż realizacja celów Strategii może przebiegać odmiennie w różnych obszarach regionu. Innymi słowy konieczne jest odpowiednie terytorialne różnicowanie akcentów w zakresie osiągania głównych celów Strategii, i co za tym idzie adekwatne różnicowanie środków, instrumentów i metod ich osiągania. Domeną polityki regionalnej, której głównym narzędziem jest strategia, powinna być rzeczywista delimitacja przestrzenna problemów, a nie statystyczny obszar administracyjny (Barca 2009). Odzwierciedleniem tej koncepcji są Obszary Strategicznej Interwencji (OSI) wyodrębnione w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego (KSRR). Stanowią one obszary o „szczególnych zjawiskach z zakresu gospodarki przestrzennej lub występowania konfliktów przestrzennych, które charakteryzują się pewnymi dysfunkcjami ze względu na warunki geograficzne lub poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, jak również obszary wyróżniające się pozytywnie ze względu na ich specyfikę” (MRR 2011).

TERYTORYALIZACJA WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO WYNIKAJĄCA Z ZAŁOŻEŃ POLITYKI PAŃSTWA – KRAJOWA STRATEGIA ROZWOJU REGIONALNEGO 2010-2020: REGIONY, MIASTA, OBSZARY WIEJSKIE

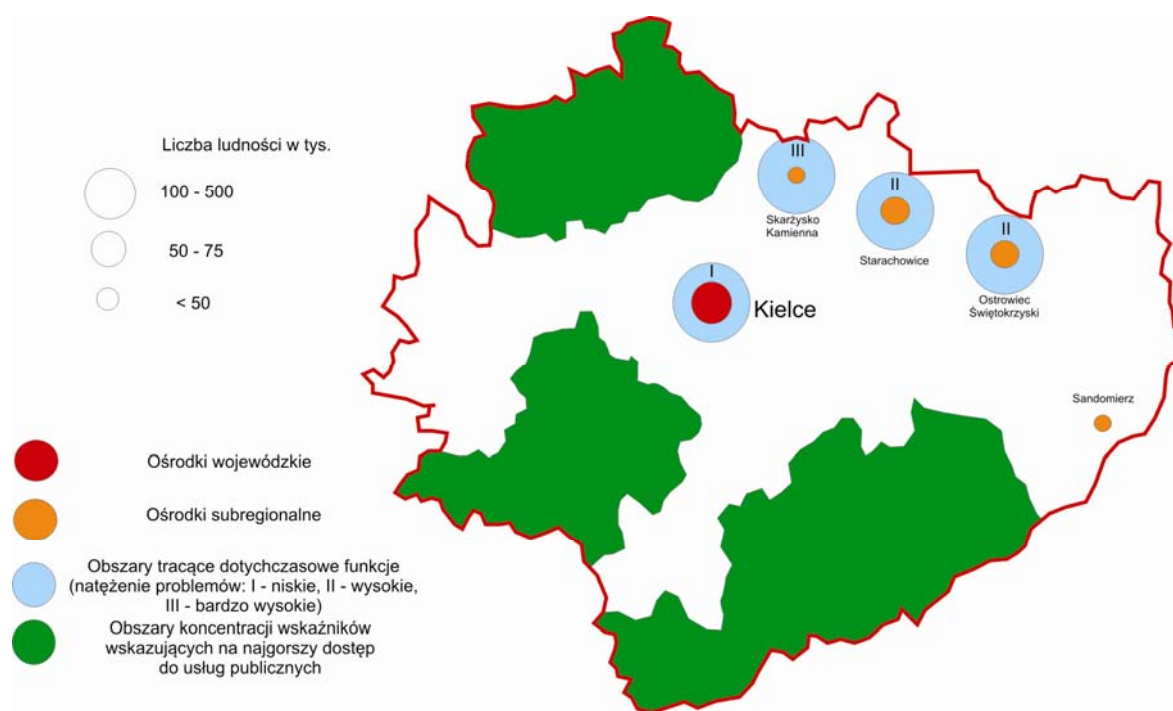
Wymiar terytorialny polityki rozwoju regionalnego na poziomie krajowym wyznaczany jest przez osiem typów Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI), które sprecyzowane zostały w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie. Dokument daje regionom możliwość szczegółowej delimitacji tego typu obszarów. Na podstawie kryteriów wskazanych w KSRR i przy uwzględnieniu regionalnej specyfiki barier i potencjałów rozwojowych, w województwie świętokrzyskim zidentyfikowano 6 typów obszarów strategicznej interwencji, do których należą:

1. Ośrodki wojewódzkie – miasta wojewódzkie, które od 1 stycznia 1999r. są siedzibą wojewody i (lub) sejmiku województwa, oraz ich obszary funkcjonalne - miasto Kielce wraz z jego obszarem funkcjonalnym;
2. Ośrodki subregionalne – miasta średniej wielkości (powyżej 20 tys. mieszkańców) pełniące istotne funkcje w skali subregionalnej i regionalnej oraz ich obszary funkcjonalne – cztery miasta województwa świętokrzyskiego (Ostrowiec Świętokrzyski, Starachowice, Skarżysko Kamienna i Sandomierz);
3. Obszary wiejskie – obszary wiejskie województwa świętokrzyskiego z wyłączeniem gmin miejskich (Kielce, Ostrowiec Świętokrzyski, Starachowice, Skarżysko Kamienna i Sandomierz);
4. Obszary strategicznej interwencji dla zapewnienia spójności w skali kraju – województwa określone w KSRR oraz podregiony, których poziom rozwoju znacznie odbiega od średniej krajowej – obszar całego województwa świętokrzyskiego;
5. Obszary o najgorszych wskaźnikach dostępu do usług publicznych - dwa obszary na południu (powiat jędrzejowski) i południowym zachodzie (powiaty kazimierski, buski i staszowski) oraz jeden na północy (powiat konecki);
6. Obszary strategicznej interwencji na rzecz restrukturyzacji i rewitalizacji miast tracących funkcje społeczno – gospodarcze. Cztery miasta województwa – ośrodek wojewódzki (Kielce)

i większość ośrodków subregionalnych (Starachowice, Ostrowiec Świętokrzyski oraz Skarżysko Kamienna) utraciły w ostatnich latach na skutek zmian społeczno-gospodarczych możliwości wzrostu i kreowania zatrudnienia z powodu upadku tradycyjnego przemysłu, gwałtownej zmiany koniunktury na wytwarzane produkty i usługi, degradacji środowiska przyrodniczego czy też powiązanej z tymi procesami degradacji infrastruktury, w tym mieszkaniowej, a także dużego odpływu ludności.

Poniższy rysunek pokazuje geograficzne rozmieszczenie wybranych OSI w województwie świętokrzyskim, które zostały określone w KSRR.

Rysunek 6. Wybrane Obszary Strategicznej Interwencji w województwie świętokrzyskim wyznaczone na podstawie założeń KSRR.

Źródło: WARR

IDENTYFIKACJA OBSZARÓW WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO CHARAKTERYZUJĄCYCH SIĘ ZRÓŻNICOWANYMI WARUNKAMI ROZWOJU⁵

Uwzględniając zróżnicowane czynniki rozwoju województwa (geograficzne, historyczne, społeczno-gospodarcze) wyróżniono 7 podstawowych typów obszarów, które mogą stanowić podstawę do określenia instrumentów i metod realizacji celów Strategii. Są to:

1. **Obszar funkcjonalny miasta Kielce** – główny biegun rozwoju województwa świętokrzyskiego, predestynowany do bezpośredniego i pośredniego dynamizowania rozwoju całego województwa, zmierzający do utrwalania i rozwijania swoich funkcji metropolitalnych;

⁵ Szczegółowa delimitacja przeprowadzona zostanie w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa

2. **Obszary przemysłowe** – obszary reprezentujące silne tradycje przemysłowe województwa świętokrzyskiego, skupiający główne ośrodki subregionalne wzrostu (Ostrowiec Świętokrzyski, Skarżysko Kamienna, Starachowice) oraz obszary wydobywania i przetwórstwa surowców mineralnych. Wymagają one konsekwentnych działań restrukturyzacyjnych i rewitalizacyjnych (w tym rekultywacji terenów posiarkowych) oraz pragmatycznego zagospodarowania przy uwzględnieniu czynników środowiskowych;
3. **Obszar o relatywnie wysokim potencjale rolniczym** – składający się z dwóch podobszarów, charakteryzujący się dobrymi glebami (przy czym część obszaru stanowią tereny o relatywnie średniej klasie gleb wymagające restrukturyzacji), a przez to predystynowany do rozwoju produktywnego i technologicznie zaawansowanego rolnictwa oraz przemysłu spożywczego. Bogaty w walory turystyczne, a tym samym predestynowany również do szeroko rozumianej kompleksowej działalności turystycznej;
4. **Obszar turystyczno - uzdrowiskowy** – obejmujący obszar uzdrowisk Busko Zdrój, Solec Zdrój rozwijający się na bazie eksploatowanych naturalnych wód leczniczych oraz potencjalny obszar wód geotermalnych w rejonie Kazimierzy Wielkiej;
5. **Dolina Wisły** – obszar wyodrębniony ze względu na konieczność efektywnej ochrony przeciwpowodziowej. Skupia obszary wiejskie o niedostatecznej dostępności, w części charakteryzujące się intensywnym sadownictwem;
6. **Obszar Gór Świętokrzyskich** – obszar wewnętrznie zróżnicowany predystynowany do rozwoju szeroko rozumianej „spakietyzowanej” i kompleksowej działalności turystycznej;
7. **Pozostałe obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania w rolnictwie i/lub słabych bądź średnich warunkach rozwoju społeczno-gospodarczego** – obszary o słabych glebach, mało efektywnym rolnictwie, charakteryzujące się dużą lesistością.

VI. System realizacji SRWŚ

System wdrażania

Dotychczasowy system wdrażania Strategii

System wdrażania obowiązującej Strategii oparty jest na Urzędzie Marszałkowskim i podległych mu jednostkach organizacyjnych. Funkcje koordynacyjne i monitorujące dotychczasowej Strategii zostały w zasadzie przekazane strukturom odpowiedzialnym za wdrażanie Regionalnego Programu Operacyjnego.

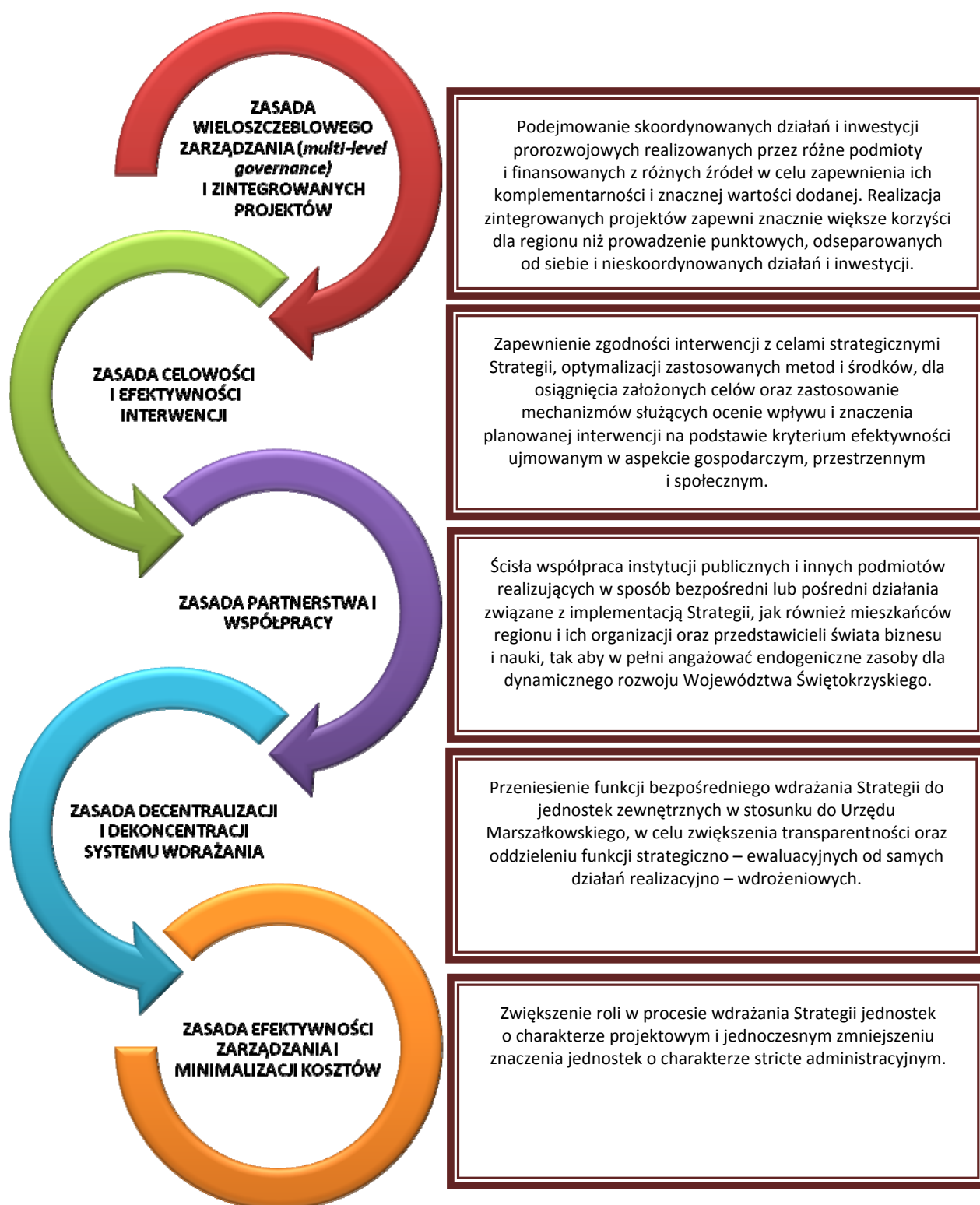
System wdrażania Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego jest systemem skoncentrowanym na absorpcji środków. Nowy system wdrażania wymaga zatem przeglądu dotychczasowych struktur i wprowadzenia zmian w zakresie instytucjonalnym, racjonalizacji zatrudnienia i systemu wynagrodzeń oraz optymalizacji kosztowej. Przede wszystkim nowy system wdrażania powinien być pro-efektywnościowy, nie absorpcyjny.

Zmiany istniejącego systemu wdrażania będą przebiegały ewolucyjnie do osiągnięcia zgodności z przedstawionym poniżej modelem docelowym.

Docelowy system wdrażania Strategii

System wdrażania Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2020 będzie oparty o ogólne zasady postępowania przedstawione poniżej, które stanowią wytyczne oraz pożądany wzorzec działania dla podmiotów zaangażowanych w proces wdrażania Strategii (patrz schemat zasad wdrażania strategii).

Schemat zasad wdrażania strategii rozwoju województwa

System wdrażania Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego będzie składał się z 4 komponentów:

A - PODSYSTEM PROGRAMOWANIA

Zapisy Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego, poprzez zdefiniowane wyzwania i kierunki działań, określają docelowy obraz planowanej przyszłości regionu w horyzoncie czasowym roku 2020. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa oraz inne studia i wytyczne wspomagające zapisy PZPW, które na bazie obowiązującego prawa nie są dokumentami obligatoryjnymi i stanowiącymi, kształtują natomiast gospodarkę przestrzenną Województwa.

Wytyczne dla podsystemu programowania

W Województwie Świętokrzyskim zbudowany będzie trzyszczeblowy system dokumentów strategicznych funkcjonujących w ramach systemu programowania strategicznego:

- Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego oraz Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego jako dokumenty strategiczne, o charakterze średniookresowym, będące pierwszym szczeblem programowania strategicznego województwa;
- Drugim szczeblem programowania strategicznego jest niewielka liczba ściśle określonych strategii sektorowych i branżowych, w tym w szczególności Regionalna Strategia Innowacyjności. Zarząd Województwa ustali ścisłą listę strategii sektorowych, natomiast pozostałe kwestie będą ujęte bezpośrednio w programach;
- Programy rozwojowe stanowią trzeci szczebel programowania będąc zasadniczym narzędziem realizacji Strategii ocenianym pod kątem zgodności z celami strategicznymi. Programy rozwojowe powinny realizować jeden lub więcej celów Strategii, precyzując działania konieczne dla realizacji tych celów i odnosząc się do przestrzeni, sektorów, dziedzin, lub subregionów;

- Szczególną rolę będzie pełnić Regionalny Program Operacyjny na lata 2014 – 2020 oraz Program Rozwoju Polski Wschodniej, które przypuszczalnie będą największym skoncentrowanym finansowaniem rozwoju województwa, i na które bezpośredni wpływ będzie miał Samorząd Województwa;

W pierwszym etapie wdrażania Strategii (w terminie sześciu miesięcy od daty jej zatwierdzenia) sporządzony będzie raport w zakresie istniejących programów rozwojowych i strategii sektorowych. Wyraźnie określony będzie w nim zakres, aktualność i zgodność istniejących programów z celami SRWŚ oraz zawierał on będzie listę zaleceń dotyczących konieczności aktualizacji, opracowania dodatkowych lub zaniechania realizacji istniejących programów rozwojowych. Raport zawierać będzie także wykaz programów rozwojowych, jakie będą opracowywane na poziomie województwa wraz z opisem reguł ich tworzenia i realizacji.

B - PODSYSTEM INSTYTUCJONALNY

System wdrażania Strategii będzie opierał się na dotychczasowych doświadczeniach z okresu wdrażania 2007-2013. Za zarządzanie strategiczne, monitorowanie i ewaluację działań wdrożeniowych odpowiadać będzie Zarząd Województwa Świętokrzyskiego. Podstawowe funkcje wdrażania będzie pełnił Urząd Marszałkowski i podległe mu jednostki organizacyjne. Nie zamyka to jednak możliwości powierzenia niektórych zadań jednostkom zewnętrznym.

Wytyczne dla podsystemu instytucjonalnego w trzech obszarach aktywności

- **Obszar pozostający poza zakresem kompetencyjnym województwa.** W obszarze tym regionalne władze samorządowe, w imieniu własnym, jak i w imieniu województwa, mogą lobbować i oddziaływać na postanowienia programowe, przedsięwzięcia i działania rządu polskiego i Komisji Europejskiej. Działania prowadzone w ramach UMWŚ powinny być wspierane w maksymalnym stopniu przez zaangażowanie autorytetów krajowych i regionalnych;
- **Obszar pośredniego oddziaływania** regionalnych władz samorządowych wynikający z działań realizowanych w ramach zarządzanych przez województwo programów i projektów współfinansowanych ze środków zewnętrznych, jak również finansowej partycypacji w projektach rozwojowych realizowanych przez samorządy lokalne, uczelnie, partnerów społeczno-gospodarczych i organizacje pozarządowe. Przewiduje się ze strony komórek organizacyjnych Urzędu Marszałkowego podejmowanie działań mobilizujących JST i ich partnerów do partycypacji we wdrażaniu SRWŚ. Ich zadaniem powinno być stymulowanie i sprzyjanie współpracy pomiędzy UMWŚ i jednostkami samorządu terytorialnego oraz ich partnerami, a także pomiędzy samymi jednostkami w zakresie realizacji celów SRWŚ. Drogą do osiągnięcia powyższego jest tworzenie programów i projektów partnerstwa publiczno-publicznego bazującego na współfinansowaniu inicjowanym przez Zarząd Województwa;
- **Obszar bezpośrednich kompetencji** Urzędu Marszałkowego, samorządowych jednostek organizacyjnych. Główne funkcje Urzędu Marszałkowego to funkcja koordynująca i monitorująca. W system monitorowania zostanie włączona Rada Konsultacyjna ds. Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego, której zadaniem będzie w szczególności ocena efektywności

i skuteczności realizacji Strategii. Zadania, wraz z odpowiedzialnością za ich wykonanie, zostaną odpowiednio zdekomponowane, a za prowadzenie procesu koordynacji i monitorowania będzie odpowiedzialny departament właściwy w sprawach rozwoju regionalnego.

C - PODSYSTEM ALOKACJI ŚRODKÓW NA ROZWÓJ

Podsystem alokacji środków na rozwój dotyczy wyłącznie tej części finansowania Strategii, na którą ma wpływ Samorząd Województwa. Przedstawione poniżej wytyczne prezentują filozofię alokacji środków w ramach sześciu celów strategicznych SRWŚ. Rzeczywista alokacja środków będzie dokonana w ramach programów wdrażających Strategię. Ostateczny rozkład środków zależy jest od wielu czynników zewnętrznych (np. wytyczne Rządu, Komisji Europejskiej), stąd może się różnić od proponowanego poniżej podziału środków.

Wytyczne dla podsystemu alokacji środków na rozwój

Poniżej przedstawione są podstawowe założenia alokacji środków w związku z realizacją SRWŚ. Ze względu na specyfikę przyjętych celów strategicznych proponuje się następujący podział:

- 30% Cel strategiczny 1: Koncentracja na poprawie infrastruktury regionalnej;
- 15% Cel strategiczny 2: Koncentracja na kluczowych gałęziach i branżach dla rozwoju gospodarczego regionu;
- 15% Cel strategiczny 3: Koncentracja na budowie kapitału ludzkiego i bazy dla innowacyjnej gospodarki;
- 15% Cel strategiczny 4: Koncentracja na zwiększeniu roli ośrodków miejskich w stymulowaniu rozwoju gospodarczego regionu;
- 10% Cel strategiczny 5: Koncentracja na rozwój obszarów wiejskich;
- 15% Cel strategiczny 6: Koncentracja na ekologicznych aspektach rozwoju regionu.

D - PODSYSTEM KOORDYNACJI ZARZĄDZANIA STRATEGICZNEGO

Działania związane z wdrażaniem Strategii powinny być dobrze skoordynowane. Kluczową kwestią jest wskazanie struktury, która będzie realizowała zadania w procesie wdrażania, jak również przypisanie odpowiedzialności za koordynację procesu zarządzania w poszczególnych obszarach Strategii przed Marszałkiem i Zarządem Województwa.

Wytyczne dla podsystemu koordynacji zarządzania strategicznego

Koordynacja zarządzania strategicznego, w tym opracowanie zasad zarządzania i koordynacji polityką regionalną oraz ocena spójności ze Strategią Rozwoju Województwa programów rozwoju, jak również monitorowanie stanu rozwoju województwa oraz realizacji Strategii, winny być w kompetencjach jednej komórki/jednostki odpowiedzialnej jednocześnie za integrację planowania rozwoju i planowania przestrzennego. Jednostka ta – departament właściwy w sprawach rozwoju

regionalnego - będzie jednocześnie odpowiedzialna za analizowanie zgodności przygotowywanych programów rozwoju i działań inwestycyjnych z celami Strategii. Ponadto w kompetencjach tej jednostki będzie monitorowanie realizacji SRWŚ.

Utworzone zostanie Świętokrzyskie Forum Terytorialne (ŚFT). W ramach ŚFT prowadzone będą dyskusje strategiczne na temat celów, kierunków oraz efektów prowadzonej polityki regionalnej, w tym dotyczące wymiany doświadczeń i informacji na poziomie regionalnym pomiędzy zaangażowanymi aktorami polityki regionalnej w całym województwie dla uzyskania efektu synergii i lepszej jakości w procesie koordynacji realizacji celów strategicznych.

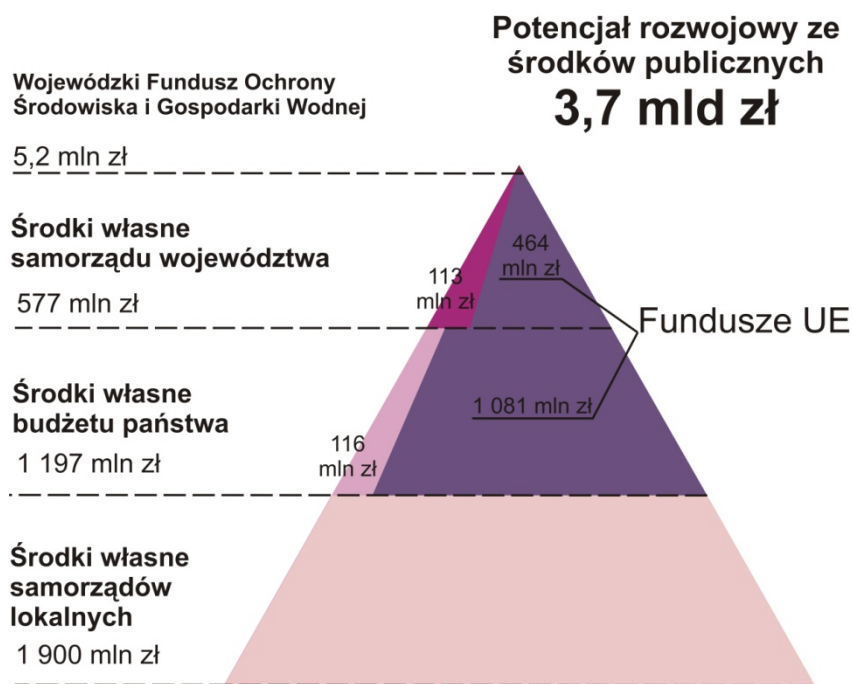
Dla efektywnego wdrażania zapisów strategicznych na poziomie regionu przewiduje się opracowanie okresowego Planu Wdrażania SRWŚ, w którym opisane zostaną zadania Samorządu Województwa przewidziane do realizacji w danym roku.

Szczegółowe zakresy zadań oraz zasady koordynacji procesu Zarządzania strategicznego zostaną określone przez Zarząd Województwa.

Ramy finansowe

Powodzenie realizacji Strategii w dużej mierze warunkowane jest możliwościami finansowymi jednostek samorządu terytorialnego w województwie oraz prywatnych podmiotów gospodarczych działających na jego terenie. W ramach prac nad aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego przeprowadzona została analiza mająca na celu oszacowanie kwoty, jaką podmioty publiczne i prywatne mogą w latach 2013-2025 przeznaczyć na finansowanie inwestycji i szeroko rozumianych przedsięwzięć rozwojowych. Wyniki przeprowadzonej analizy pozwalają na wstępne określenie ram finansowych dla Strategii w okresie jej wdrażania. Należy zaznaczyć, że w następstwie wykorzystania w obliczeniach danych historycznych pochodzących z okresu dobrej koniunktury gospodarczej i wzrostu gospodarczego, szacunki należy uznać za stosunkowo optymistyczne.

Potencjał finansowania SRWŚ 2020 środkami publicznymi - oszacowanie średnioroczne na lata 2013-2020

Źródło: Opracowanie na podstawie własnych obliczeń

Potencjalne środki finansowe, które mogą zostać wykorzystane przez sektor publiczny na realizację Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2025 oszacowano łącznie na kwotę **47,8 mld zł**, co daje około **3,7 mld zł średniorocznie**. Wspomniana **wartość średnioroczna** dekomponuje się na następujące elementy:

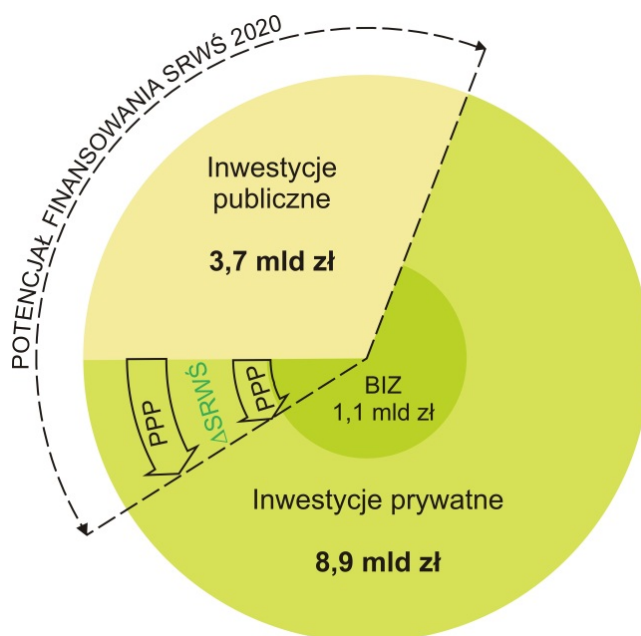
- **potencjał samorządu województwa** **577 mln zł (15,7%)**
w tym:
 - potencjał na wydatki majątkowe własne 113 mln zł (3,1%)
 - środki z UE wydatkowane na poziomie województwa 464 mln zł (12,6%)
- **potencjał jednostek samorządów terytorialnych** **1 900 mln zł (51,6%)**
w tym:
 - powiaty 320 mln zł (8,7%)
 - miasta na prawach powiatu 399 mln zł (10,8%)
 - gminy 1 181 mln zł (32,1%)
- **środki z UE wydatkowane na poziomie krajowym** **1 081 mln zł (29,4%)**
- **potencjalne wydatki majątkowe z budżetu państwa przeznaczone dla województwa świętokrzyskiego** **116 mln zł (3,2%)**
- **dotacje ze środków WFOŚiGW** **5,2 mln zł (0,1%)**

Oprócz środków publicznych województwa do realizacji Strategii będą wykorzystywane również środki prywatne. Analiza danych historycznych wskazuje, że inwestycje sektora prywatnego dominują w strukturze inwestycji (średni krajowy udział inwestycji prywatnych w inwestycjach ogółem z lat 2004-2009 wyniósł prawie 70%), dlatego też nie należy bagatelizować wpływu tego sektora na rozwój regionu poprzez finansowanie inwestycji i działań rozwojowych. Ponieważ potencjał finansowy

strony publicznej województwa jest stosunkowo ograniczony, dlatego też ważne znaczenie powinno przypaść partnerstwu publiczno-prywatnemu, gdzie sektor przedsiębiorstw jest efektywnie włączany w implementację najważniejszych projektów przyczyniających się do rozwoju regionu.

Na podstawie symulacji makroekonomicznych przeprowadzonych przy zastosowaniu regionalnego modelu HERMIN gospodarki województwa świętokrzyskiego dokonano projekcji inwestycji sektora prywatnego dla lat 2013-2025. Wyniki wskazały, że łącznie w badanym okresie suma inwestycji prywatnych może wynosić 116,2 mld zł, czyli **średnio ok. 8,9 mld zł rocznie**. W ramach bezpośrednich inwestycji zagranicznych województwo świętokrzyskie może liczyć na ok. 14 mld zł w okresie 2013-2025, co daje ok. **1,1 mld zł średniorocznie** i stanowi 12% całości nakładów brutto na środki trwałe sektora prywatnego.

Potencjał finansowania SRWŚ 2020 środkami prywatnymi – oszacowanie średnioroczne na lata 2013-2020

Źródło: Opracowanie na podstawie własnych obliczeń

System monitoringu i wskaźników⁶

ZAŁOŻENIE SYSTEMU MONITORINGU STRATEGII

Cel monitoringu

Strategia jest narzędziem zarządzania regionem. Dlatego musi być monitorowana realizacja jej zapisów. Celem monitoringu jest dostarczenie uczestnikom procesu wdrażania Strategii, szczególnie władzom województwa, rzetelnej informacji o sposobie, zakresie i kierunkach realizacji Strategii w kolejnych latach. Tym samym wyniki monitoringu stanowią podstawę podejmowania decyzji bieżących, jak i ewaluacji strategii.

Monitoring pozwoli na realizację następujących celów szczegółowych:

- kontrola postępów wdrażania Strategii poprzez dostarczenie informacji o tym, czy Strategia jest realizowana zgodnie z założeniami;
- diagnoza zmieniających się potrzeb interwencji poprzez analizę zmian wskaźników;
- ocena działań samorządu wojewódzkiego oraz innych organizacji;
- zwiększenie zaangażowania i motywowanie uczestników systemu wdrażania Strategii do podejmowania kolejnych działań w odpowiedzi na informacje płynące z monitoringu;
- rzetelna ewaluacja Strategii;
- uzupełnienie zbioru danych opisujących województwo, w tym dostarczenie informacji do raportów tematycznych, wniosków o finansowanie zewnętrzne czy materiałów marketingowych;
- promocja Strategii poprzez wykorzystanie corocznych raportów z monitoringu, przyczyniająca się do lepszego zrozumienia na czym polega realizacja Strategii i jakie są jej efekty.

Założenia monitoringu

System monitoringu Strategii powinien być:

- użyteczny – system monitoringu będzie skonstruowany tak, aby pomagać realizatorom Strategii w skutecznym jej wdrażaniu, a zainteresowanym mieszkańcom w lepszym zrozumieniu Strategii. System będzie wykorzystywał narzędzie „System Monitorowania Strategii (SMS) dla Województwa Świętokrzyskiego” w celu gromadzenia i analizowania danych na temat realizacji Strategii;
- prosty – uczestnikami procesu wdrażania Strategii są różne podmioty, dlatego zasady funkcjonowania systemu monitoringu muszą być czytelne i zrozumiałe dla wszystkich jego uczestników, a także przez nich akceptowane;
- ekonomiczny – funkcjonowanie systemu monitoringu nie wymaga ponoszenia dużych nakładów, jednocześnie są one proporcjonalne do zaangażowania we wdrażanie Strategii;

⁶ Na podstawie opracowania wykonanego przez Geoprofit „Założenia do systemu monitorowania projektu aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020 wraz z propozycją systemu wskaźników”, Warszawa 2012.

- stabilny – wdrażanie, a co za tym idzie i monitoring Strategii, jest procesem odnoszącym się do długiej perspektywy czasowej. Utrzymanie tych samych zasad zbierania danych zapewni stabilność systemu. Jednocześnie powtarzalność czynności monitoringu powoduje, że uczestnicy systemu lepiej rozumieją jego mechanizmy;
- włączający do współpracy – wdrażanie Strategii jest procesem, w którym uczestniczą poza samorządem wojewódzkim również inne organizacje. Zapewnienie rzetelności, adekwatności i kompletności zbieranych danych o realizowanej interwencji wymaga włączenie podmiotów pełniących ważną rolę we wdrażaniu Strategii.

Zakres monitorowania

Przedmiotem monitoringu będą działania i inicjatywy realizowane na terenie województwa, przyczyniające się do realizacji celów Strategii. Informacje na ich temat będą agregowane zgodnie ze strukturą celów Strategii. Ponadto zbierane będą dane dotyczące celów strategicznych oraz ogólnej sytuacji społeczno-gospodarczej regionu (wskaźniki kontekstowe).

Wskaźniki realizacji Strategii

Pełen katalog wskaźników monitoringu będzie dostępny w ramach „Systemu monitorowania i ewaluacji Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego” składającego się z aplikacji oraz przewodnika „SMS dla Województwa Świętokrzyskiego”.

Wskaźniki kontekstowe obejmują zmienne opisujące poziom rozwoju gospodarczego regionu oraz tendencje demograficzne (tabela 1).

Tabela 1. Wskaźniki kontekstowe

	Wskaźnik kontekstowe	Miara	Źródło	Wartość bazowa Polska	Wartość bazowa Świętokrzyskie
1	PKB na 1 mieszkańca w PPS (UE-27=100)	%	Eurostat	61 (2009)	47 (2009)
2	PKB na 1 mieszkańca (Polska=100)	%	GUS	100 (2010)	75,8 (2010)
3	Wskaźnik zatrudnienia wg BAEL (wiek 20-64)	%	GUS	64,8 (2011)	64,1 (2011)
4	Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w gospodarce narodowej	zł	GUS	3625,2 (2011)	3137,9 (2011)
5	Poziom stopy bezrobocia wg BAEL (wiek 15+)	%	GUS	9,7 (2011)	13,0 (2011)
6	Zmiana liczby ludności na 1000 mieszkańców ⁷	os.	GUS	0,2 (2011)	-3,5 (2011)

Tabela 2. Wskaźniki misji i wizji

	Wskaźniki misji i wizji	Miara	Źródło	Wartość bazowa	Wartość bazowa
--	-------------------------	-------	--------	----------------	----------------

⁷ Wartości bazowe wskaźnika zostały obliczone za pomocą wzoru: $(l.ludności_{2011} - l.ludności_{2010}) * 1000 / l.ludności_{2011}$

				Polska	Świętokrzyskie
7	Wpływ Strategii na poziom PKB (w cenach stałych roku 2000) na 1 mieszkańca	%	z wykorzystaniem modelu ekonometrycznego akceptowanego przez KE *	-	0 (2012)
8	Wpływ Strategii na poziom spożycia prywatnego (w cenach stałych roku 2000)	%		-	0 (2012)
9	Wpływ Strategii na poziom wskaźnika zatrudnienia wg BAEL (wiek 20-64)	pkt.pr oc		-	0 (2012)
10	Wpływ Strategii na poziom stopy bezrobocia wg BAEL (wiek 15+)	pkt.pr oc		-	0 (2012)
11	Udział patentów udzielonych w regionie w ogólnej liczbie patentów udzielonych w Polsce	%	GUS	100 (2011)	2,4 (2011)
12	Saldo migracji zewnętrznych ogółem (migracje na pobyt stały i tymczasowy) ⁸	tys. osób	Badanie zamówione GUS*		
13	Udział eksportu zagranicznego w PKB ⁹	%	GUS	20,2 (2010)	6,9 (2010)

*Dwa razy w okresie wdrażania Strategii

Tabela 3. Wskaźniki celów strategicznych

	Wskaźniki celów strategicznych	Miara	Źródło	Wartość bazowa Polska	Wartość bazowa świętokrzyskie
Cel 1. Koncentracja na poprawie infrastruktury regionalnej					
14	Dostępność transportowa ¹⁰ (drogowa i kolejowa)		Badania zamawiane*		

⁸ Wskaźnik ten dotyczy całości procesów migracyjnych: międzywojewódzkich oraz zagranicznych, zarówno na pobyt stały jak i tymczasowy. Nie należy mylić go z innymi wskaźnikami publikowanymi przez GUS

⁹ Wartości bazowe wskaźnika zostały obliczone na podstawie danych o wielkości eksportu prezentowanych w publikacji GUS „Działalność gospodarcza podmiotów z kapitałem zagranicznym w 2010 r.” oraz danych o wielkości PKB w cenach bieżących z publikacji GUS „Produkt krajowy brutto - Rachunki regionalne w 2010 r.”

¹⁰ * Dwa razy w okresie wdrażania Strategii - w zakresie wyliczania wartości tego wskaźnika sugeruje się wykorzystanie metodologii prezentowanych np. w publikacjach: 1) „Wariantowa analiza dostępności w transporcie lądowym”, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyńskiego Polska Akademia Nauk w Warszawie, Komornicki T., Siłka P., Stępnia M., Śleszyński P., 2008; 2) „Raport Regionalny Województwo Dolnośląskie”, Studia nad rozwojem Dolnego Śląska nr 2-3/45-46/2011, Zaleski Janusz, Gabriela Lisowiec, Tomasz Korf, Wrocław 2011;

	Wskaźniki celów strategicznych	Miara	Źródło	Wartość bazowa Polska	Wartość bazowa świętokrzyskie
15	Dostępność usług publicznych ¹¹		GUS	-	2 (2011)
16	Odsetek gospodarstw domowych z komputerem z szerokopasmowym dostępem do Internetu	%	GUS	48,2 (2011)	29,9 (2011)
Cel 2. Koncentracja na kluczowych gałęziach i branżach dla rozwoju gospodarczego regionu					
17	Wartość dodana brutto na 1 pracującego w odniesieniu do średniej krajowej ¹² w:				(2010)
	a) przemyśle;				95,9
	b) budownictwie;				99,4
	c) handlu; naprawie pojazdów samochodowych; transporcie i gospodarce magazynowej; zakwaterowaniu i gastronomii; informacji i komunikacji;	%	GUS	100 (2010)	95,2
	d) działalności finansowej i ubezpieczeniowej; obsłudze rynku nieruchomości;				92,4
	e) pozostałych usługach.				88,2
18	Udzielone noclegi na 1000 mieszkańców w stosunku do średniej krajowej	%	GUS	100 (2011)	65,8 (2011)
19	Udział zwiedzających targi organizowane w Kielcach ¹³ w ogólnej liczbie zwiedzających targi w Polsce	%	Polska Izba Przemysłu Targowego	100 (2011)	18,76 (2011)
20	Udział produktów tradycyjnych zarejestrowanych w regionie w ogólnej liczbie produktów tradycyjnych w Polsce	%	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	100 (2012)	5,34 (2012 ¹⁴)
Cel 3. Koncentracja na budowie kapitału ludzkiego i bazy dla innowacyjnej gospodarki					
21	Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową	%	GUS	0,74	0,47

¹¹ Wskaźnik został zdefiniowany w oparciu o metodologię opisaną w KSRR (str. 33, przypis 50) i zmodyfikowany przy użyciu takich parametrów jak: 1) odsetek dzieci w wieku 3 - 5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym; 2) średnie wyniki egzaminu gimnazjalnego w części matematyczno-przyrodniczej; 3) liczba uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych przypadająca na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów; 4) liczba lekarzy (personel pracujący) na 10tys. mieszkańców; 5) liczba osób przypadających na 1 zakład opieki zdrowotnej; 6) zgony niemowląt na 1000 urodzeń; 7) średnia liczba uczestników imprez w domach i ośrodkach kultury, klubach i świetlicach na 1 mieszkańca. **INTERPRETACJA:** Wskaźnik prezentuje liczbę niekorzystnych zjawisk w 7 wyżej wymienionych obszarach dotyczących dostępności usług publicznych. Niekorzystne zjawiska to: 1) odsetek dzieci w wieku 3 - 5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w 2011r. poniżej 50%; 2) średnie wyniki egzaminu gimnazjalnego w części matematyczno-przyrodniczej w 2011r. co najmniej 15% niższe od średniej krajowej; 3) liczba uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych przypadająca na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów w 2011r. co najmniej 20% większa od średniej krajowej; 4) liczba lekarzy (personel pracujący) na 10tys. mieszkańców w 2010 r. co najmniej 50% mniejsza od średniej krajowej; 5) liczba osób przypadających na 1 zakład opieki zdrowotnej w 2011 r. co najmniej 40% większa od średniej krajowej; 6) zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych powyżej średniej krajowej w 2011r.; 7) średnia liczba uczestników imprez w domach i ośrodkach kultury, klubach i świetlicach w latach 2007/2009/2010 na 1 mieszkańca poniżej średniej krajowej.

¹² Wartości bazowe wskaźników zostały zaczerpnięte z publikacji GUS „Produkt krajowy brutto - Rachunki regionalne w 2010 r.” (tab.5)

¹³ Organizowane przez Targi Kielce S.A.

¹⁴ Stan na 5.12.2012r.

	Wskaźniki celów strategicznych	Miara	Źródło	Wartość bazowa Polska	Wartość bazowa świętokrzyskie
	(B+R) w PKB regionu ¹⁵			(2010)	(2010)
22	Liczba MŚP ¹⁶ zarejestrowanych w rejestrze REGON na 1 ośrodek innowacji i przedsiębiorczości ¹⁷	liczba	SOOIPP/ GUS	4708 (2011)	4408 (2011)
23	Udział nakładów na B+R ponoszonych w sektorze przedsiębiorstw w nakładach na B+R ogółem	%	GUS	26,6 (2010)	35,1 (2010)
24	Udział absolwentów szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych i technicznych w ogóle absolwentów szkół wyższych ¹⁸	%	GUS	18,8 (2011)	17,5 (2011)
25	Udział nakładów brutto na środki trwałe w PKB regionu (stopa inwestycji) ¹⁹	%	GUS	19,9 (2010)	24,4 (2010)
Cel 4. Koncentracja na zwiększeniu roli ośrodków miejskich w stymulowaniu rozwoju gospodarczego regionu					
26	Wskaźnik urbanizacji ²⁰	%	GUS	60,7 (2011)	45,0 (2011)
27	Liczba podmiotów gospodarki narodowej na 10 tys mieszkańców w Kielcach i ośrodkach subregionalnych w stosunku do średniej krajowej ²¹ :	%	GUS	100	(2011)
	Kielce				110,1
	Ostrowiec Świętokrzyski				86,1
	Skarżysko Kamienna				87,1
	Starachowice				72,0
Sandomierz	108,1				
28	Dochody własne Kielc i ośrodków subregionalnych na mieszkańca w stosunku do średniej krajowej ²² :	%	GUS	100	(2011)
	Kielce				103,6
	Ostrowiec Świętokrzyski				54,6

¹⁵ Wartości bazowe wskaźnika zostały obliczone na podstawie danych BDL o poziomie nakładów na B+R w 2010 r. oraz danych o poziomie PKB w cenach bieżących z publikacji GUS „Produkt krajowy brutto - Rachunki regionalne w 2010 r.”

¹⁶ Zatrudniających mniej niż 250 pracowników.

¹⁷ Wartości bazowe wskaźnika zostały obliczone na podstawie danych GUS o liczbie MŚP w 2011r. oraz danych SOOIPP o liczbie ośrodków innowacji i przedsiębiorczości w pierwszym kwartale roku 2012 (raport „Ośrodki innowacji i przedsiębiorczości w Polsce. Raport 2012.”)

¹⁸ Wartości bazowe wskaźnika obliczono na podstawie danych GUS o liczbie absolwentów szkół publicznych i prywatnych, studiujących w trybie stacjonarnym i niestacjonarnym. Do grupy kierunków matematycznych, przyrodniczych i technicznych zaliczono kierunki: rolnicze, leśne i rybactwa, matematyczno-statystyczne, informatyczne, biologiczne, fizyczne, inżynieryjno-techniczne, architektura i budownictwo, ochrona środowiska.

¹⁹ Wartości bazowe wskaźnika zostały obliczone na podstawie danych GUS o wielkości NBŚT i PKB prezentowanych w publikacji „Produkt krajowy brutto - Rachunki regionalne w 2010 r.”

²⁰ Wskaźnik liczony jako procentowy udział mieszkańców miast w ogólnej liczbie ludności (def. ludności miast wg GUS: ludność w gminach miejskich (rodzaj jednostki = 1 lub dla m. st. Warszawy - dzielnice o symbolu 8) i miast w gminach miejsko-wiejskich (rodzaj jednostki = 4) na poziomie danego województwa i Polski.)

²¹ Za średnią krajową przyjęto średnią liczbę podmiotów gospodarki narodowej na 10 tys mieszkańców w gminach miejskich w Polsce.

²² Za średnią krajową przyjęto średnią wielkość dochodów własnych na mieszkańca w gminach miejskich w Polsce.

	Wskaźniki celów strategicznych	Miara	Źródło	Wartość bazowa Polska	Wartość bazowa świętokrzyskie
	Skarżysko Kamienna				66,8
	Starachowice				58,7
	Sandomierz				87,4
Cel strategiczny 5. Koncentracja na rozwój obszarów wiejskich					
29	Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu średniej krajowej	%	GUS	100 (2010)	55,1 (2010)
30	Dochody podatkowe (PIT) per capita w gminach wiejskich województwa świętokrzyskiego w odniesieniu do średnich dochodów podatkowych PIT per capita dla województwa	%	GUS	52,6 (2011)	58,3 (2011)
31	Dochody podatkowe (CIT) per capita w gminach wiejskich województwa świętokrzyskiego w odniesieniu do średnich dochodów podatkowych CIT per capita dla województwa	%	GUS	28,2 (2011)	32,1 (2011)
32	Udział liczby noclegów w kwaterach agroturystycznych w regionie w liczbie tych noclegów w kraju	%	GUS	100 (2011)	3,1 (2011)
Cel strategiczny 6. Koncentracja na ekologicznych aspektach rozwoju regionu					
33	Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem	%	GUS	2,9 (2009)	0,2 (2009)
34	Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków	%	GUS	65,7 (2011)	51,1 (2011)
35	Emisja zanieczyszczeń gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych	mln t/r	GUS	220,9 (2011)	13,9 (2011)
36	Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej	%	GUS	87,5 (2010)	83,9 (2010)
37	Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej	%	GUS	62,1 (2010)	47,4 (2010)

Zarządzanie procesem

System monitorowania Strategii jest powiązany z systemem jej wdrażania. Struktura zarządzania procesem obejmuje organizacje (ich komórki i jednostki) odpowiedzialne za:

- zbieranie i przetwarzanie informacji;
- analizowanie i wyciąganie wniosków z raportów monitoringu;
- wykorzystanie wniosków we wdrażaniu Strategii.

W strukturze uczestniczyć będą następujące podmioty:

- **Zarząd Województwa** – zarządza rozwojem województwa, nadzoruje proces monitorowania, współtworzy raport roczny z monitoringu;
- **Rada Konsultacyjna ds. Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego** w szczególności: ocenia efektywność i skuteczność realizacji Strategii; przyjmuje roczne raporty z realizacji Strategii; rekomenduje Sejmikowi Województwa wprowadzenie zmian w Strategii pozwalających na większą efektywność i skuteczność podejmowanych interwencji;

- **Koordinator** – departament właściwy w sprawach rozwoju regionalnego odpowiedzialny za:
 - ✓ przygotowanie wskaźników statystycznych opisujących cele strategiczne i operacyjne, a także przeprowadzenie analizy wskaźnikowej;
 - ✓ współpracę z instytucjami odpowiedzialnymi za monitorowanie wdrażania Strategii, w tym kontrolę terminowości oraz pomoc instytucjom przy zasileniu narzędzia SMS informacjami;
 - ✓ pracę nad raportem rocznym (sformułowanie propozycji dla Zarządu Województwa dotyczących rozdziałów podsumowujących dany rok oraz wskazujących najważniejsze działania w danym roku, podsumowania poszczególnych celów oraz sformułowanie wniosków, końcową redakcją raportu rocznego);
 - ✓ współpracę z Zarządem Województwa i Radą Konsultacyjną ds. Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego i Świętokrzyskim Forum Terytorialnym;
 - ✓ koordynację procesu akceptacji raportu rocznego.
- **Pozostali uczestnicy systemu monitoringu** – komórki i jednostki organizacyjne Urzędu Marszałkowskiego oraz kluczowe organizacje zewnętrzne realizujące działania w ramach Strategii, które są odpowiedzialne za wprowadzania danych do narzędzia SMS.

Tryb i harmonogram prezentacji wyników monitorowania

Zakłada się, że proces monitorowania będzie składał się z bieżącego systemu raportowania i przekazywania regularnych informacji przez jednostki wdrożeniowe na temat przebiegu procesu wdrożenia, a także z systemu zamawianych regularnie niezależnych opracowań ewaluacyjnych, wykonywanych przez renomowane ośrodki eksperckie. Szczegółowy zasady systemu raportowania określi Zarząd Województwa na podstawie zapisów Strategii oraz wniosków z ewaluacji ex-ante oraz konsultacji publicznych projektu strategii.

Informacja o postępach realizacji Strategii będzie przygotowywana corocznie, natomiast co najmniej raz w ciągu czterech lat będzie sporządzana *Ocena realizacji Strategii*. Dokumenty te będą opiniowane przez Radę Konsultacyjną ds. Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego, a następnie przedstawiane Sejmikowi Województwa Świętokrzyskiego. Wnioski i rekomendacje płynące z tych dokumentów mogą być przesłanką aktualizacji Strategii.

VII. Bibliografia

1. Aktualizacja strategii rozwoju województw z uwzględnieniem uwarunkowań krajowych i unijnych. Przewodnik (2011). Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
2. Barca F. (2009). An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations. Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy.
3. Dudzik K., Hołuj A., Hołuj D., Jeżak J., Woźniak A., Zawilińska B, Kudłacz T., 2011, Aktualizacja Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020. Diagnoza stanu województwa świętokrzyskiego – opracowanie eksperckie., Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.
4. Dudzik K., Hołuj A., Hołuj D., Jeżak J., Woźniak A., Zawilińska B, Kudłacz T., 2012, *Aktualizacja Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020. Synteza diagnozy stanu województwa świętokrzyskiego.*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.
5. Europa 2020 - Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu (2010). Komisja Europejska, Bruksela.
6. Investing in Europe's future, Fifth report on economic, social and territorial cohesion. (2010). European Commission, Brussel.
7. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (2012). Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
8. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego (2010). Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
9. Kudęłko J., Mogiła Z., Tomaszewski P., Zaleski J., Zembaty M. (2010). Ocena postępów realizacji celów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego do 2009 roku za pomocą modelu HERMIN. WARR, Wrocław.
10. Kudęłko J., Mogiła Z., Poproch A., Tomaszewski P., Zaleski J., Zembaty M. (2011). Wpływ realizacji Narodowego Planu Rozwoju 2004-2006 (NPR) i Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia/ Narodowej Strategii Spójności 2007-2013 (NSRO/NSS) na wybrane wskaźniki makroekonomiczne na poziomie regionalnym do roku 2020 przy użyciu modeli regionalnych HERMIN. WARR, Wrocław.
11. Kudęłko J., Mogiła Z., Poproch A., Tomaszewski P., Zaleska M., Zaleski J. (2012). Badanie stopnia realizacji wskaźników celu głównego Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego 2007 – 2013 za pomocą modelu HERMIN (do roku 2010). WARR, Wrocław.
12. Kudęłko J., Poproch A., Zaleski J. (2012). Ramy finansowe Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2020. Oszacowanie potencjału finansowego umożliwiającego realizację Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2020. WARR, Wrocław.
13. Notatki ze spotkań warsztatowych w Kielcach zorganizowanych w dniach: 2-3.10.2012;
14. Ogólnopolski Raport o Zaległym zadłużeniu i klientach podwyższonego ryzyka (2012). BIG Info Monitor.

15. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego (2002). UMWŚ, Kielce.
16. Regionalna Strategia Innowacji Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku - projekt (2012). UMWŚ, Kielce.
17. Strategia Rozwoju Kraju 2020 (2012). Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
18. Strategia działania Kręgu „Efektywne wykorzystanie energii” (2012). Katowice.
19. Strategia Rozwoju Dolnego Śląska 2020 – projekt ekspercki pod red. prof. J. Zaleskiego (2012). Wrocław.
20. Strategia rozwoju Kręgu Branża Targowo – Kongresowa w woj. świętokrzyskim (2012). Kielce.
21. Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020 (2006). UMWŚ. Kielce.
22. Strzelec J., Doświadczenia i wyzwania rozwoju regionalnego w latach 1999-2013 na przykładzie województwa świętokrzyskiego (2010). Kielce.
23. Szlachta J., Zaleski J. (2011). Programowanie rozwoju społeczno-gospodarczego w układach makroregionalnych. *Gospodarka Narodowa*, 7-8/2011 s. 21-46.
24. Szlachta J., Zaleski J. (2009). Tezy dotyczące podstaw wypracowania przyszłej polityki spójności Unii Europejskiej po roku 2014 – pozycja Polski[w:] *Polityka spójności w obliczu wyzwań XXI w. Materiały z konferencji*. MRR, s. 115-124. Warszawa.
25. Świętokrzyskie uzdrowiska – potencjał dla inteligentnej specjalizacji regionu – opracowania Obserwatorium Rozwoju Regionalnego Departamentu Polityki Regionalnej UM WŚ (2012). Kielce.
26. Założenia do systemu monitorowania projektu aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020 wraz z propozycją systemu wskaźników – opracowanie wykonane przez Geoprofit (2012). Warszawa.

Źródła internetowe:

27. EUROSTAT, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
28. Główny Urząd Statystyczny, <http://www.stat.gov.pl>